

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie



Bakalářská práce

**Pohřbívání v židovské kultuře jako souhrn
sociálně-náboženských funkcí a jejich proměna
v čase**

Gabriela Reifová

© 2014 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Reifová Gabriela

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Pohřbívání v židovské kultuře jako souhrn sociálně-náboženských funkcí a jejich proměna v čase

Anglický název

Burial and bereavement in Jewish culture: An exploration of social-religious functions amidst changing times.

Cíle práce

Hlavním cílem práce je dát na základě kvalitativního výzkumu a sekundárních údajů v relevantní literatuře odpověď na výzkumnou otázku a podotázky:

Jaké další funkce (kromě rozloučení se s mrtvým) má židovský pohřeb?

Jak působí rituální pohřeb na soudržnost židovské komunity?

Jaká je role Pohřebních bratrstev a jak se jejich úloha měnila v čase?

Metodika

Práce bude vycházet především z výsledků terénního výzkumu a materiálu získaného na základě rozhovorů. Důraz bude kladen především na kvalitativní metody, které jsou podloženy kvantitativními daty (statistické údaje).

Harmonogram zpracování

- do listopadu (3. ročník) - zpracovávání výsledků terénního výzkumu
- listopad / prosinec (3. ročník) - předložení první verze práce
- březen 2014 - odevzdání finální verze práce

Rozsah textové části

cca 50 stran

Klíčová slova

Židé, pohřbívání, pohřební bratrstvo, obnova, hřbitovy, funkce

Doporučené zdroje informací

BAUMANN, A. H. Co by měl každý vědět o židovství. str. 70. Praha: Nakladatelství a knihkupectví KALICH s.r.o., 2000. ISBN: 80-7017-205-3

DE VRIES, Simon Philip. Židovské obřady a symboly. Praha: VYŠEHRAD, 2008. ISBN 978-80-7021-963-8

GREENWALD, Ze'ev. Brány Halachy. Praha: Bergman, 2008. ISBN 978-80-87571-02-6

NEWMAN, Jaňakov a SIMAN Gabriel. Judaismus od A do Z. Praha 1: Federace židovských obcí v České republice, 1992. ISBN 80-900895-3-4

NOSEK, Bedřich a Pavla DAMOHORSKÁ. Židovské tradice a zvyky. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1518-9

PUTÍK, Alexandr. Židovské tradice a zvyky: Průvodce expozicí. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-01-7

SPIEGEL, Paul. Kdo jsou to Židé?. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-97-8

Vedoucí práce

Kokaisl Petr, doc. Ing. PhDr., Ph.D.

Termín odevzdání

březen 2014


PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.
Vedoucí katedry




prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

V Praze dne 12.9.2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Pohřbívání v židovské kultuře jako souhrn sociálně-náboženských funkcí a jejich proměna v čase" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 17. 3. 2014 _____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. PhDr. Petrovi Kokaislovi, Ph.D. za poskytnuté cenné rady a připomínky při psaní mé bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala předsedovi Chevra kadiša panu Chaimu Kočímu a oběma rabínům pražské židovské obce panu Davidu Peterovi a panu Karolu Sidonovi za vřelý přístup a poskytnutí mnoha informací. V neposlední řadě i vybraným členům Židovské obce v Praze, kteří mi byli ochotni otevírat pro ně citlivá témata a trpělivě zodpovídat mé dotazy.

Pohřbívání v židovské kultuře jako souhrn sociálně-náboženských funkcí a jejich proměna v čase

Burial and bereavement in Jewish culture: An exploration of social-religious functions amidst changing times

Souhrn

Práce se zabývá pohřbíváním v židovské kultuře jako souhrnem sociálně-náboženských funkcí. Její cílem je objevit skryté funkce a smysl rituálu pohřbívání na základě funkcionalistické teorie B. Malinowského. Mapuje činnost pohřebního bratrstva Chevra kadiša, které funguje uvnitř židovských společenství po celém světě a hraje po řadu století v rámci rituálů pohřbívání významnou roli. Zaměřuje se zejména na pohřební bratrstvo fungující v rámci židovského společenství v Praze a jeho proměnu v čase. Práce se dále věnuje rituálům spojených se smrtí a období truchlení po pohřbu. Podává výpovědi členů Židovské obce v Praze ohledně dodržování zvyků spojených s pohřbíváním a na závěr odhaluje skryté funkce rituálu pohřbívání na základě Malinowského teorie funkcionalismu.

Summary

The bachelor's thesis is focused on burial and bereavement in Jewish culture and their social and religious functions. Its goal is to study hidden ritual functions and explore the sense of the rite. Methods used for this research are based on the anthropological theory of B. Malinowski's functionalism. It conducts a survey of the Sacred Society Chevra kadisha activities existing within Jewish communities all around the world. Its status has been very important. It deals mainly with the Sacred Society in Prague and its development in time. The work studies rituals connected with death and the period of mourning which comes after a funeral. It also presents the evidence of members of the Jewish community in Prague observing the habits connected with burying. Finally, the thesis reveals the hidden functions of the ritual on the grounds of Malinowski's theory of functionalism.

Klíčová slova: Židé, pohřbívání, pohřební bratrstvo, obnova, hřbitovy, funkce

Keywords: Jews, burying, Chevra kadisha, renewal, cemeteries, function

Obsah

1	ÚVOD.....	8
2	CÍL PRÁCE A METODIKA	10
3	LITERÁRNÍ REŠERŠE.....	13
4	VLASTNÍ PRÁCE.....	18
4.1	FUNKCIONALISTICKÁ ANTROPOLOGIE DLE B. MALINOWSKÉHO	18
4.2	ŽIVOT, NEMOC, SMRT.....	20
4.3	CHEVRA KADIŠA A JEJÍ PROMĚNA V ČASE	23
4.3.1	<i>Vznik Chevry kadiši a její úloha</i>	<i>24</i>
4.3.2	<i>Přerušení činnosti v důsledku II. sv. války.....</i>	<i>24</i>
4.3.3	<i>Obnovení spolku Chevra kadiša</i>	<i>25</i>
4.3.4	<i>Členství ve spolku</i>	<i>26</i>
4.3.5	<i>Almužny.....</i>	<i>28</i>
4.3.6	<i>Výroční hostiny</i>	<i>28</i>
4.4	RITUÁLY SPOJENÉ SE SMRTÍ	29
4.4.1	<i>Tahara (omytí těla)</i>	<i>29</i>
4.4.2	<i>Cesta na hřbitov.....</i>	<i>31</i>
4.4.3	<i>Pohřeb.....</i>	<i>32</i>
4.4.4	<i>Po pohřbu</i>	<i>34</i>
4.5	TRUCHLENÍ A KDO MÁ POVINNOST DRŽET SMUTEK.....	35
4.5.1	<i>Aninut (truchlení od úmrtí do pohřbu).....</i>	<i>35</i>
4.5.2	<i>Šiv'a (týden truchlení po pohřbu)</i>	<i>37</i>
4.5.3	<i>Šlošim (truchlení od osmého do třicátého dne po pohřbu)</i>	<i>39</i>
4.5.4	<i>Dvanáct měsíců smutku.....</i>	<i>40</i>
4.5.5	<i>Zákony smutku o svátcích</i>	<i>40</i>
4.6	ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY	41
4.6.1	<i>Náhrobky (maceva).....</i>	<i>42</i>
4.6.2	<i>Květiny.....</i>	<i>43</i>
4.6.3	<i>Kremace.....</i>	<i>44</i>
4.6.4	<i>Víra v nesmrtelnost duše.....</i>	<i>46</i>
4.7	POVĚDOMÍ ČLENŮ ŽIDOVSKÉ OBCE V PRAZE O TRADICÍCH PŘI POHŘBÍVÁNÍ A JEJICH DODRŽOVÁNÍ.....	48
4.8	SKRYTÉ FUNKCE ŽIDOVSKÉHO POHŘBU	50
4.8.1	<i>Příprava na příchod Mesiáše.....</i>	<i>50</i>
4.8.2	<i>Posílení soudržnosti.....</i>	<i>51</i>
5	ZÁVĚR	53
6	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	54
7	SEZNAM OBRÁZKŮ	57
8	PŘÍLOHY.....	58

1 Úvod

Prach jsi a v prach se navrátíš (Gn. 3,19). Toto konstatování, jež vyslovil Hospodin, ještě před tím než vyhnal Adama ze zahrady v Edenu, je důvěrně známé nejen židům a křesťanům, ale jistě vešlo do povědomí i lidí bez vyznání. Každý si přesto tento výrok může vysvětlovat poněkud odlišně.

Křesťané si událost vyhnání Adama z ráje připomínají Popeleční středou před Velikonocemi, kdy se v její čas vyznačuje věřícím na čelo popelec ve tvaru kříže. Tento symbol určuje stav člověka, kajícího se před Bohem ze svých hříchů a vyjadřujícího vůli se vnitřně obrátit ke spořádanému životu s nadějí, že Bůh mu odpustí (Pamatuj, že prach jsi a v prach se obrátíš, 2010).

Židé tento Hospodinův verdikt vnímají odlišně, mají za to, že jeho smyslem není dát najevo lidem hrůzu z obrácení se v prach, spíše má poukázat na nedůležitost našeho bytí v jeho koloběhu na tomto světě. Ovšem nikoliv ve smyslu toho, že by lidský život byl zbytečným, ale spíše vyjadřuje malichernost lidských problémů, kvůli kterým bychom neměli náš život promrhat a zahodit a tím ho „neobrátit v prach“.

Výrok *prach jsi a v prach se navrátíš* je umístěn i na bráně nového pražského židovského hřbitova.¹ Připomíná specifický pohled judaismu na život a smrt člověka. *Je to taková zvláštní kombinace a i na těch pohřbech je to hodně vidět, že to je mix věcí, toho, aby to bylo pietní, tklivé a nebylo to příliš drásající, aby to bylo adresné, ale nebylo to nic, co člověk může pochopit zle vůči sobě* (Chaim Kočí).

Tato práce se bude zabývat pohřbíváním v židovské kultuře jako souhrnem sociálně-náboženských funkcí. Její snahou bude objevit skryté funkce a smysl rituálu pohřbívání na základě funkcionalistické teorie B. Malinowského, jež bude nastíněna v prvních kapitolách. Dále se zaměří zejména na pohřební bratrstvo Chevra kadiša, které funguje uvnitř židovských společenství po celém světě a hraje po řadu století v rámci

¹ Vstupní brána Nového židovského hřbitova – obrázek č. 11

rituálu pohřbívání významnou roli. Důraz bude kladen zejména na fungování tohoto spolku a jeho proměnu v čase. V následujících kapitolách se tato práce bude věnovat rituálům spojených se smrtí a období truchlení po pohřbu. V závěru se objeví shrnutí výpovědí členů Židovské obce v Praze ohledně dodržování zvyků spojených s pohřbíváním a budou odhaleny skryté funkce rituálu pohřbení.

Hlavním přínosem této práce je nový úhel pohledu na danou problematiku, kdy dostupná literatura, týkající se tohoto tématu, se věnuje pouze strohým popisům jednotlivých ceremonií a nesnaží se hledat v těchto tradicích hlubší souvislosti. Práce podává nová fakta týkající se nedávné obnovy pohřebního bratrstva pražské židovské obce a mapuje jeho současnou činnost. Rovněž odhaluje zajímavé poznatky ohledně dodržování židovských tradic spojených s pohřbíváním současnými členy židovské obce, a to na základě osobních rozhovorů s respondenty.

2 Cíl práce a metodika

Cílem této práce bylo přiblížit čtenářům souhrn tradic, zvyků a rituálů spojených se smrtí a pohřbíváním v židovské kultuře a odpovědět na tři hlavní výzkumné otázky, které byly stanoveny před zahájením výzkumu.

- 1/ Jakou roli hraje pohřební bratrstvo /Chevra kadiša/ v rámci židovského společenství a jak se jeho role proměnila v čase.
- 2/ Zda za pohřbíváním v židovském světě není skryta ještě jiná funkce, než je pouhé rozloučení s mrtvým, popřípadě, zda těchto funkcí není více.
- 3/ Jakým způsobem působí pohřeb a pohřební rituály na soudržnost židovské komunity a jaké jsou jeho eventuální další významy.

Pro zjišťování dat byla zvolena forma kvalitativního výzkumu, který oproti výzkumu kvantitativnímu nevyužívá statistická data, ale zpracovatel vyhodnocuje jen informace získané od omezeného počtu respondentů. Tato forma zkoumání umožňuje proniknout do dané problematiky co nehlouběji. Výzkumné otázky nemusí být pevně stanoveny po celou dobu výzkumu, výzkumník je může modifikovat dle toho, jakým směrem se výzkum vyvíjí. Kvalitativní výzkum je někdy nazýván termínem „pružný“, protože za jeho průběhu mohou vznikat jak nové výzkumné otázky, tak hypotézy a průběžná rozhodování ohledně dalšího vývoje. Jakékoliv informace, které souvisí s výzkumnými otázkami, výzkumník pečlivě vyhledává a analyzuje. Na základě takto získaných informací posléze provádí deduktivní a induktivní závěry. Sběry dat probíhají v terénu a to převážně v delším časovém období. Současně se sběrem dat probíhá i jejich analýza, aby se mohl výzkumník v průběhu výzkumu ihned rozhodovat, která data jsou pro něho potřebná a která nikoliv (HENDL, 2005, s. 50).

Metody získávání dat jsou poměrně málo standardizované. Typy dat, kterých může výzkumník nabýt, mohou být ve formě jeho poznámek z pozorování a rozhovorů, fotografií, audio nahrávek, deníků, úředních dokumentů, úryvků z knih, atd. Kvalitativním výzkumům bývá často vytýkán fakt, že jeho výsledky jsou pouhým souborem

subjektivních dojmů. Další nevýhodou je, že zjištěná data nelze na základě malého vzorku generalizovat. Výhodou je naopak detailní šetření umožňující získání komplexního a plastického obrazu na danou problematiku (HENDL, 2005, s. 52).

V této práci byla použita metoda polostandardizovaného rozhovoru, konkrétně rozhovoru podle návodu. Návod, tedy seznam otázek, měl zaručit, že se dostane na všechna důležitá témata. Tyto primárně dané otázky byly posléze rozvíjeny otázkami sekundárními dle toho, jakým směrem se rozhovor vyvíjel, přičemž tam, kde respondent hovořil o zajímavých skutečnostech, byl rozhovor veden podrobněji. Strukturovaná forma dotazování posléze umožnila srovnávání výpovědí jednotlivých respondentů.

Data potřebná pro tento výzkum byla získávána zejména na základě 9 rozhovorů. Důležitými respondenty se staly dvě současné rabínské autority: Vrchní pražský rabín Židovské obce v Praze Efraim Karol Sidon a druhý pražský rabín David Peter. Další velmi důležitou osobou pro sběr informací byl předseda pohřebního bratrstva Chevra kadiša v Praze, pan Chaim Kočí. Tyto tři rozhovory sloužily zejména k upřesnění a rozšíření teoretického materiálu, získaného z literatury, v kontextu se současným českým prostředím a taktéž byly nahrávány. Zbýlých 6 rozhovorů proběhlo s řadovými členy pražské židovské obce, jejichž jména, pro zajištění anonymity, nebudou uváděna. Respondenti byli ve věku v rozmezí od 50 do 85 let (Židé první generace i druhé generace),² z nichž 3 byly ženy a 3 byli muži. Tyto rozhovory sloužily k ověření dodržování židovských tradic při pohřbívání členy židovské obce. U některých respondentů, z řad členů obce, se v určitých chvílích rozhovor začínal podobat spíše rozhovoru narativnímu, kdy subjekt zcela volně vypráví na určité téma. Pokud toto téma souviselo se sledovanou problematikou, nebyl respondent nijak vyrušován, pokud však dané téma zcela nesouviselo s hlavním předmětem zkoumání, bylo potřeba informátora v určitých chvílích v jeho vyprávění usměrňovat.

² Židé první generace – jsou Židé, kteří se stali přímým terčem nacistické vyhlazovací politiky během druhé světové války; Židé druhé generace – jsou jejich potomci

Tabulka pasportizačních údajů

Respondent	Charakteristika	Rok narození	Přibližná délka rozhovoru
Chaim Kočí	Předseda spolku Chevra kadiša v Praze	1977	2h
Karol Sidon	Vrchní pražský a zemský rabín	1942	30 min
David Peter	Zastupující pražský rabín	1976	1,5 h
Paní Daniela	Členka Židovské obce v Praze	1959	30 min
Pan Jaroslav	Člen Židovské obce v Praze	1930	30 min
Pan Jiří	Člen Židovské obce v Praze	1932	40 min
Paní Judita	Členka Židovské obce v Praze	1940	1 h
Pan Tomáš	Člen Židovské obce v Praze	1951	45 min
Paní Zuzana	Členka Židovské obce v Praze	1947	1 h

Během uskutečňování výše zmíněných rozhovorů nenastaly žádné překážky, které by zkoumání zkomplikovaly nebo mu případně úplně zamezily. Jak informátoři z vedení obce tak ostatní respondenti k dané problematice ochotně vypovídali.

Součástí výzkumu byla účast na tradičním židovském pohřbu jednoho ze členů Židovské obce v Praze, který proběhl dne 23. 1. 2014 na hřbitově v Olšanech. Jeho průběh vedl pražský rabín Karol Sidon.

3 Literární rešerše

Tématikou rituálu pohřbívání v židovské kultuře se zabývá mnoho literárních zdrojů. Tyto literární prameny můžeme rozdělit na dva druhy dle cílové skupiny čtenářů. Převážná část literatury je určena zejména široké veřejnosti, jejímž cílem je seznámit čtenáře s židovskou kulturou, tradicemi a zvyklostmi. Druhý typ literatury, určený pro čtenáře vyznávající židovskou víru, zastupuje *Halacha*, tedy souhrn židovského práva, zvyků, tradic a pravidel chování, dle kterých se Židé mají řídit v určitých životních situacích.

Autoři se ve svých dílech soustřeďují především na přípravy, které probíhají před pohřbem, jeho samotný průběh, dále zvyklosti, které nastávají po obřadu a na spolek *Chevre kadiša*, pohřební bratrstvo, které v rámci tohoto fenoménu hraje významnou roli. Informace obsažené v těchto dílech jsou spíše popisné. Snahou této práce je však pohlížet na rituál pohřbívání komplexněji. Doprovodit zesnulého z tohoto světa je jistě hlavní funkce toho ritu, avšak pokud se chceme zaměřit i na další, na první pohled ne tak zřejmé, funkce, je zde příhodné nahlížet na obřad pohřbívání z hlediska antropologické teorie funkcionalismu. Tato teorie zkoumá skrytý smysl a účel jednotlivých jevů a tak je kompatibilní se záměrem této práce. Z tohoto důvodu jsou v literární rešerši zmiňovány i knihy zabývající se touto tematikou.

Sborník příspěvků od řady českých a slovenských vědců různých oborů, *Funkcionalismus ve vědě a filosofii*, se zabývá významem slova „funkce“ z mnoha pohledů. *Jelena Petruciová* podává výklad funkcionalismu z antropologického hlediska. Zaměřuje se na B. K. Malinowského, R. Radcliffa-Browna, jejich teorie, názorové rozepře a následovníky.

Literaturou zabývající se teorií funkcionalismu je kniha *Přehled antropologických teorií kultury* od *Václava Soukupa*. V úvodu kapitoly, Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie, autor nejprve zmiňuje ideové zdroje pro představitele funkcionalismu a teoretická východiska tohoto směru. Další část je věnována hlavnímu představiteli této teorie B. K. Malinowskému, kde popisuje jak jeho život a kariéru, tak Malinowského Teorii potřeb, Teorii institucí, Teorii kulturních kontaktů, Principy kulturní integrace a výměnný obřad Kula, který pro tuto práci bude stěžejní

inspirací. Soukup se v knize věnuje i ostatním představitelům této antropologické teorie jako je A. R. Redcliffe-Brown, E. E. Evans-Pritchard, M. G. Gluckman, E. R. Leach.

The Kula Ring of Bronislaw Malinowski: Co-evolution of an Economic and Ceremonial Exchange System je vědecká publikace Rolfa Zieglera věnovaná rituálu kula, jako ekonomickému a ceremoniálnímu výměnnému systému, poprvé popsánému ve všech jeho souvislostech antropologem B. Malinowským. Bronislaw Malinowski podnikl cestu do oblasti na východ od Papuy-Nové Guiney, kde na skupinách ostrovanů pozoroval jejich systém slavnostní výměny darů. Posléze na základě funkcionalistického pojetí antropologie odhalil několik skrytých funkcí této ceremonie. Toto dílo je uváděno z důvodu využití výzkumných metod Malinowského na rituál pohřbívání v židovské kultuře.

Judaismus od A do Z, encyklopedie od izraelských autorů Gavri'ela Sivana a Ja'akova Newmana, ve které se čtenáři mohou seznámit se základními termíny tohoto náboženství, včetně pojmů týkajících se pohřbívání. Jedním z pojmů je *Halvajjat ha-met*, neboli „doprovázení mrtvého“ na místo pohřbu, autoři zde objasňují tuto činnost, jako prvořadou *micvu*, tedy příkázání, člena židovské komunity. *Hazkarat nešamot*, dosl. „vzpomínka na duše“, znamená vzpomínkovou modlitbu či bohoslužbu za zemřelé, kterou Židé pronášejí v synagóze během ranních bohoslužeb a o poutních svátcích.³ V encyklopedii je vysvětleno mnoho dalších pojmů jako například *Chevra kadiša* – pohřební bratrstvo, modlitba *Kadiš*, období smutku *Šiva* a *Šlošim*, ale i pojmy jako kremace, posmrtný život a vzkříšení.

Následující literární zdroje, věnující se tématu pohřbívání v judaismu, ať v jedné nebo více kapitolách, obsahují téměř totožné informace. Někteří autoři se touto problematikou zabývají pouze okrajově, jiní naopak více dopodrobna.

V publikaci *Kdo Jsou Židé?* od P. Spiegela, je v kapitole *Smrt a pohřeb* udán význam spolku *Chevra kadiša*, tedy pohřebního bratrstva a souboru jeho povinností v rámci židovské komunity. Velkou pozornost věnuje přípravě zemřelého pro uložení do rakve a samotnému pohřbívání. Zemřelého je nutno pohřbít co nejdříve a Spiegel v jeho knize pro toto opatření udává různé důvody. Nechybí ani popis zásad chování, dle kterých

³ Poutní svátky (tři hlavní židovské svátky): *Pesach*, svátek, který připomíná odchod z Egypta; *Šavu'ot* je oslavou dne, kdy Hospodin daroval Mojžíšovi Tóru na hoře Sinaj; *Jom kipur*, v překladu Den smíření, jsou tzv. dny pokání (DIVECKÝ, 2005, s. 16-40).

by se příbuzní za této události měli řídit a význam modlitby *kadiš*, kterou odříkávají pozůstalí po celý následující rok od dne úmrtí jako vzpomínku na zemřelého. Na závěr Spiegel nastiňuje průběh *šivy* (sedm smutečních dnů) a *šlošim* (smuteční měsíc) a jak probíhá život po skončení těchto smutečních dnů.

Simon Philip de Vries autor díla *Židovské obřady a symboly* se tématu rituálu pohřbívání věnuje poměrně hojně. Kapitulu *Nemoc, umírání a smrt*, rozdělil do dalších podkapitol, kde detailně popisuje celý rituál pohřbívání, počínaje umíráním, přes návštěvy nemocného a činnost *Chevry kadiši*. Podává také deskripci posledních chvil u úmrtního lože a následně u zesnulého, dále jaké přípravy probíhají před pohřbem, popis cesty na hřbitov a samotného pohřbu. Taktéž charakterizuje modlitbu *kadiš*, která má zaznít na konci obřadu. V knize je zachycen i popis cesty ze smutečního obřadu a co následuje po návratu pozůstalých domů, tedy i smuteční týden, smuteční měsíc a rok, na závěr vysvětluje, jaký přístup mají Židé k ostatkům zesnulého a snaží se objasnit negativní postoj Židů ke zpopelňování zesnulých.

Židovské tradice a zvyky je publikace, která slouží jako průvodce expozicí Klausovou synagogou v Praze. Jejími autory jsou *A. Putík, E. Kosáková a D. Cabanová*. Při nemoci a smrti v judaismu nesmí člověk zůstat opuštěn a o to se stará především *Chevra kadiša*, jak píší autoři. Židovští lékaři ve středověku měli velmi omezené možnosti vzdělávání, přesto mezi židovskými autoritami bylo mnoho vynikajících lékařů, což popisuje kapitola *Medicína v ghettu*. Informace o rituálním omývání a oblékání zemřelých, samotném pohřbu a dobročinnosti při pohřbu, jako je vybírání almužny pro *Chevra kadiša* za jejich služby, jsou také obsaženy v tomto průvodci expozicí. V kapitole *Židovské hřbitovy* autoři popisují překážky, které nastávaly v historii v souvislosti se zřizováním hřbitovů a udávají výčet hřbitovů, které se zachovaly dodnes. V průvodci nechybí ani popis náhrobků, včetně jejich nápisů se speciálními symboly. Období smutku a vzpomínky na zesulé jsou také součástí rituálu pohřbívání a proto ani toto téma zde nechybí. V této publikaci je věnovaná samostatná kapitola organizaci pohřebního bratrstva, tedy jak se člověk mohl stát členem a jak probíhaly volby do tohoto společenství. Zmíněny jsou i výroční hostiny *chevry kadiši*, které pro ně byly radostnými událostmi mezi těmi stinnými, se kterými se každodenně setkávali. Pohřební bratrstvo bylo váženou a zámožnou organizací, proto i oni nezanedbávali svou vnější reprezentaci. Jak se takové bratrstvo prezentovalo, je taktéž možno se dočíst v tomto průvodci expozicí.

Židovské tradice a zvyky od B. Noska a P. Damohorské je kniha, která se rovněž z části věnuje tématice pohřbívání. Autoři se nejprve zaměřují na počátky spolku *Chevra kadiša*, druhy příspěvků, které dostává, výroční hostinou, kterou každoročně pořádá a vývoj vzniku stanov, kterými se řídí. Dále zmiňují téma péče o nemocné a umírající, kde se převážně odvolávají na různé biblické texty. Péče o zesnulého je zde popsána velmi dopodrobna a to bezprostředně od chvíle, co nebožtík skoná. Zmíněna je zde i pohřební řeč, která je dalším důležitým prvkem pohřební ceremonie. Místo pohřbení je označeno náhrobkem a i v této publikaci se autoři snaží charakterizovat význam nápisů a symbolů, které se na náhrobcích mohou objevit. Závěrem se opět věnují období smutku, které nastane po odchodu zesnulého.

Knih *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti* obsahuje články pěti českých odborníků, kteří představují pojetí smrti a umírání v pěti hlavních náboženstvích. *Milan Lyčka* se ve svém článku snaží objasnit, jak Židé vnímají život, smrt a dále se smrtí spojenou představu o vzkříšení z mrtvých. V druhé části se zabývá rituály spojenými se smrtí.

A. Bauman ve své knize *Co by měl každý vědět o židovství* a *Michael A. Fishbane* ve své knize *Judaismus* stručně zmiňují téma smrt a období po smrti, které od pozůstalých vyžaduje různé úkony. Navíc *Fishbane* poukazuje na zvyklost měnit jméno smrtelně nemocného nebo umírajícího v naději, že nové jméno bude začátkem uzdravení a nového života.

Iva Steinová se v první části článku *Bejt olam – Pohřbívání v židovské tradici*, v měsíčníku *Maskil*, nejprve zaměřuje na způsoby pohřbívání v biblické době, kdy bylo zvykem mrtvé pohřbívát přímo v domě pozůstalých nebo např. pod strom na zahradu, ale i do skalních hrobů. Pravidla pohřbívání v dobách, kdy Židé žili v Babylónii, se zásadně změnila. Židé již kvůli rovinatému terénu nemohli ukládat zemřelé do jeskynních hrobů, začali tedy pohřbívát do země a zakládat hřbitovy. Druhá část článku je věnovaná především existenci spolku *Chevra kadiša*.

Další související článek, *Chevra kadiša v Praze*, napsal Dr. *Jindřich Hol'mann* do *Věstníku Židovské obce náboženské v Praze*. Hol'mann popisuje působení *Chevry kadiši* s náhledem více do historie. Vyzdvihuje činnost tohoto společenství v Praze jako krásný vzor evropského židovství.

Jana Doleželová publikovala v *Židovské ročence* článek s názvem *Úcta k živým i mrtvým (židovské zvyky a instituce při pohřbívání)*. Tento článek podává komplexní přehled židovských tradic týkajících se úmrtí a pohřbu, které mají pozůstalí dodržovat a souhrn činností spolku *Chevra kadiša*.

Soubor tradičních halachických zákonů *Ša'arej Halacha*, které sepsal *Rabi Ze'ev Greenwald* se v kapitole *Halachot smutku* vyjadřuje k povinnostem, které nastávají v období smrti blízkého, a označuje sedm nejbližších příbuzných, za něž vzniká povinnost truchlit. Udává výčet povinností a zákazů, které se na truchlící osobu vztahují. Pohřeb, pohřební průvod, roztržení oděvu, jako projev zármutku, a chvalořeč jsou dále v knize také uvedeny. Termín dosud nezmiňovaný je *Tum'a a kohanim*, což znamená, že Kohen se nesmí stát rituálně nečistým, tedy nesmí vstoupit do domu, kde leží mrtvola ani přiblížit se k jejímu hrobu. Dalším novým termínem je *Se'uda hav'ro'a*, jídlo útěchy, o kterém je uvedeno, z čeho se skládá a kdo ho má přinést pozůstalým příbuzným. Jednotlivé etapy období smutku, týden, měsíc a rok, jsou v knize velmi detailně popsány, včetně povinností a zákazů pro pozůstalé.

Death and Bereavement od rabína *Abnera Weisse* je tzv. „průvodce Halachou“, který obsahuje veškeré informace o tom, jak se má člověk zachovat ve chvílích, kdy někdo blízký nebo známý zemře. Je příručkou, kterou se má pozůstalý řídit. Mimo jiné obsahuje i modlitby, jak v angličtině, tak v hebrejštině, které souvisí v s veškerými fázemi tohoto smutečního období.

4 Vlastní práce

Literární zdroje a data získána na základě terénního výzkumu budou v této části práce propojeny tak, aby logicky navazovaly a v praktické části nemusela být zbytečně rekapitulována fakta zjištěná z literárních pramenů. Pozornost bude nejprve věnována funkcionalistické teorii Bronislawa Malinowského, jejíž metody byly využity pro výzkumné šetření. V následujících kapitolách práce zmapuje činnost pohřebního bratrstva a zaměří se na rituály spojené se smrtí. Rovněž poukáže na míru dodržování židovských tradic týkajících se pohřbu dnešními členy Židovské obce v Praze. Na závěr odhalí skryté funkce rituálu pohřbení.

4.1 FUNKCIONALISTICKÁ ANTROPOLOGIE DLE B. MALINOWSKÉHO

Funkcionalistický přístup v antropologii je spjat s Velkou Británií. První polovina 20. století je obdobím, kdy evolucionistické a difusionistické paradigma v antropologii bylo překonáno a nahrazeno novým paradigmatickým, pro které je charakteristické zkoumání kultur na systémové úrovni (SOUKUP, 2004, s. 98).

Vznik funkcionalismu se váže k roku 1922, kdy byla publikována díla Radcliffa Browna – „Andamanští ostrované“ a Bronislawa Malinowského – „Argonauti západního Pacifiku“. Tito dva antropologové jsou považováni za zakladatele funkcionalismu. Oba spojoval názor, že terénní výzkum je hlavní podmínkou při sběru antropologických dat, posléze se pak jejich chápání studia společnosti a kultury názorově odchýlila. Výzkum sociální reality tak můžeme v Británii sledovat ve dvou paralelních liniích. První funkcionalistickou linií reprezentuje B. Malinowski, R. Brown naopak položil základy té druhé, strukturálně funkcionalistické (SOUKUP, 2004, s. 99).

Bronislaw Malinowski se narodil v Polsku roku 1884. Zájem o antropologii v něm probudila Frazerova kniha „Zlatá ratolest“. James Frazer zůstal Malinowskému vzorem po celý život, přestože jeho evolucionistické metody neuznával a podrobil je mnoha kritikám (SOUKUP, 2004, s. 99-100).

Malinowského chápání funkcionalismu bylo z velké části odvozeno od systému vyvážené reciprocity, již pozoroval během 26 měsíčního terénního výzkumu na Trobriánských ostrovech v období let 1915-1918. V rámci tohoto výměnného systému,

známého pod názvem „Kula Ring“, probíhají každoroční návštěvy mezi „obchodními partnery“ - ostrovany, jež si mezi sebou vyměňují cenné artefakty. Zboží používané v tomto výměnném obchodu je dvojího typu: lasturové náhrdelníky a náramky z mušlí (WHITE, Identifying the Kula Ring of the Trobriand Islanders, 2014).

Výměna darů je založena na reciprocitě. Jakmile příjemce přijme šperk, vzniká mu vůči dárci závazek – dluh. Pokud by tedy reciprocita nebyla zachována, poškodila by status a reputaci příjemce (ZEIGLER, 2007, s. 6).

Malinowski tvrdil, že smysl těchto časově náročných plateb není utilitářský. V tomto výměnném systému je každý účastník spojen s dvěma partnery. S jedním partnerem směňuje náramek za náhrdelník, s druhým dělá reverzní výměnu těchto dvou předmětů. Tím, že každý obchodník je vázán vždy na dva partnery, dochází k propojení distribučního řetězce na obou koncích. Tento řetězec nakonec tvoří „Kula Ring“, který spojuje více než tucet, od sebe na stovky mil vzdálených ostrovů. Malinowski usuzoval, že obchod kula musí mít v přírodě zástupnou funkci a dost pravděpodobně souvisí s řešením prostorových problémů v životě ostrovanů. Tvrdil, že obchod kula má v trobriánské společnosti tři funkce. Slouží k vytvoření přátelských vztahů mezi obyvateli jiných ostrovů. Výměna darů mezi nimi vytváří vztah důvěry a vzájemné pouto solidarity. Proto je užitečný i při komunikaci s obchodními partnery, kteří mohou nebo nemusí mluvit totožným jazykem. Poskytuje možnost výměny různých užitkových předmětů mezi obyvateli jiných ostrovů. Obchod kula má vliv na postavení ve společnosti (WHITE, Identifying the Kula Ring of the Trobriand Islanders, 2014).

S tímto ceremoniálem je dále spjat rozsáhlý systém ekonomických, uměleckých, náboženských a jiných činností, domorodí obyvatelé si však - dle Malinowského - tento význam neuvědomují. Obřad kula nelze zkoumat izolovaně, jeho interpretace závisí na odhalení jeho funkčních vztahů k ostatním oblastem kultury. A to je také, dle Malinowského, hlavní podstata funkcionalismu (SOUKUP, 2004, s. 100-101).

Představitel antropologického funkcionalismu Bronislaw Kasper Malinowski na příkladu výměnného obchodu kula v západním Pacifiku ukázal, že při zkoumání určitého kulturního fenoménu nesmíme opomenout, že jeho jednotlivé kulturní prvky jsou provázány. Při bádání je potřeba proniknout pod povrch zkoumané věci. Na první pohled

zjevné funkce nějakého ritu v sobě mohou skrývat další, ne tak zřejmé, funkce. Funkcionalistické metody se ptají po skrytém smyslu a účelu jednotlivých obřadů.

Tyto metody budou aplikovány i na problematiku pohřbívání. Pohřbívání v jakékoliv kultuře či v rámci jakéhokoliv náboženství je specifikováno množstvím rituálních úkonů, na kterých můžeme názorně vysledovat, nejrůznější specifické odlišnosti nebo naopak podobnosti. Vnímání péče o nemocné, smrti a následných obřadů spojených s pohřbíváním tak umožňuje hlubší náhled do vnitřního života židovské entity a pomáhá nám k jejich pochopení, nalezení jejich smyslu a skrytých významů.

4.2 ŽIVOT, NEMOC, SMRT

Každý život končí smrtí, která je životní definitivou pro člověka ve všech kulturně-náboženských prostředích. Péče o nemocné, umírající a úkony spojené s pohřbíváním jsou doprovázeny řadou neměnných rituálů.

U židovského etnika s nejstarší monoteistickou kulturně-náboženskou tradicí lze tuto problematiku velmi dobře demonstrovat. Můžeme zároveň zjistit, zda religiozita, která v dominantní míře formovala v minulosti většinu těchto ritů a dávala jim smysluplný obsah, při rostoucí sekularizaci našich životů, nečiní z těchto obřadů prázdné ornamenty.

„Život si nesmí nikdo nárokovat. Není to lehkomyšlně daná pozornost. Je to povinnost, úkol, poslání.“ Proto judaismus toliko dbá na zdraví. Je-li člověk nemocný, je jeho povinností se snažit o brzké uzdravení. Život by se neměl zneužívat, ani zanedbávat. Život je naše příležitost, které by se měl každý ujmout dle nejlepšího uvážení (VRIES, 2009, s. 234-235).

Návštěva nemocného je pro Žida v jeho společenském životě velkou *micvou*.⁴ Pokud nemoc dlouhodobě neustupuje, sejdou se lidé v synagoze a vyhledají v bibli pro nemocného nové jméno. Toto jméno bývá vybráno dle biblické osoby, která vedla dobrý život. Následně se při bohoslužbě prohlásí, že dotyčného jméno bude symbolicky změněno tak, aby se nemocný stal pomyslně někým jiným. Nemocný se dozví o svém novém jméně jen v případě, že se zcela uzdraví. Toto jméno si může ponechat a být

⁴ *Micva* – náboženský předpis či příkázání, někdy také označení pro dobrý čin (NEWMAN, 2009, s. 115)

oslovován jak stávajícím jménem, tak jménem novým, a to bez obeznámení matriky. Pokud však nemoc neustupuje, rodina nezůstane u umírajícího sama. V přípravě poslední cesty umírajícího jí pomůže svatý spolek Chevra kadiša. Tyto služby jsou prokazovány z lásky k bližnímu, a proto Chevra kadiša za tyto služby nepožaduje žádnou mzdu (VRIES, 2009, s. 236- 243). Židovské jméno, ať vědomě či nevědomě, ovlivňuje člověka, jenž je jeho nositelem. Za židovským jménem je příběh, a tak jeho nositel je spojen s dotyčným člověkem z židovské historie, který nesl totéž jméno (rozhovor s D. PETEREM, Praha, 21. 1. 2014).

„Talmud říká, změníš jméno, změníš osud. Takže pokud se někdo uzdraví, popřípadě ho chceme uzdravit, tak se mu změní jméno, oslovuje se jiným jménem, které se potom přidává, po úspěšném uzdravení, do jeho dosavadního jména“ (Chaim Kočí).

Tradiční praxe změny jmen se tedy udržela dodnes. Jména se hledají taková, aby symbolizovala prodloužení života. Např. u mužů se přidává jméno Alter – starý, u žen se velmi často vkládá jméno Sára, která velmi dlouho žila a ve vysokém věku porodila, takže byla velmi dlouho produktivní a Chaja – živá. U mužů se také velmi často přidává Chajm - život, prodloužení života, atd.⁵ (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Život je den mezi dvěma nocemi. (...) Smrt je noc mezi dvěma dny – dnem života na zemi a dnem věčného života v budoucím světě“ (LAMM, 1972, s. 1).

V judaismu není smrt absolutním koncem, je součástí lidského života, přechodem v jeho jinou formu. Smrt je tedy jakýsi přechodový rituál, tzv. kritický moment, kdy člověk mění způsob jeho bytí. Přesto je však smrt chápána jako něco negativního. Život je pro Židy posvátný. Smrt znamená opustit svoje bližní, smrt zbavuje

⁵ Člověk podle židovského práva může změnit svoje jméno kdykoliv chce. Jediná situace, kdy se toto jméno bude opravdu používat, nastane, pokud ho po dobu 30 dnů bude společenství tak nazývat (rozhovor s D. PETEREM, Praha, 21. 1. 2014).

povinností sloužit Bohu, která je z rabínského hlediska důvodem k radosti a smysl lidské existence (ONDRAČKA, 2010, s. 83-84).

Lidé nesmí opustit osobu, která je již blízko smrti. Je *micva* při ní stát, když její duše odchází. V tomto okamžiku říkají přítomní jednu z nejdůležitějších židovských modliteb *Šma jisrael* (GREENWALD, 2012, s. 425). Aby se přítomní přesvědčili, zda již opravdu nastal skon, přiloží zesnulému k nosním dírkám prachové peří na dobu 8 až 10 minut. Tělo zemřelého se nechá na 15 minut odpočinout. Posléze jsou zesnulému zatlačeny oči a na horní končetiny je vyznačeno Hospodinovo jméno Šadaĵ. Za dalších 15 minut se tělo položí na zem nohama směrem ke dveřím, ústa se překryjí šátkem, palce na nohou se sváží nití a celé tělo se přikryje prostěradlem. K hlavě zesnulého se položí svíce či olejová lampa na znamení váženosti duše, která opouští tělo zesnulého (NOSEK, 2009, s. 137).

Člověk dle judaismu nemá právo ukončit život ze svého rozhodnutí. Život je posvátný a je zasvěcen bohu, proto eutanazii a sebevraždy judaismus striktně odmítá (NOSEK, 2009, s. 137; ONDRAČKA, 2010, s. 84). Stejně odmítavě judaismus přistupuje i k pitvání lidského těla. Lidské tělo zesnulého není považováno za zdechlinu, jeho ostatky jsou pro Židy drahé, proto je nemyslitelné se o zesnulé tělo nepostarát a nechat ho zanedbané. Pitva⁶ je pro Židy zcela nepřijatelná, pokud tedy nejde o zcela vážný případ záchrany života, hanobení těla se totiž v židovství považuje za zneuctění (VRIES, 2009, s. 274).

„Z devadesáti procent případů se nám podařilo takovouto akci zastavit. Je to velmi složité a dá se tam argumentovat jen jednou věcí a to je zákonem o náboženských svobodách. Jednou se mi to dokonce podařilo uskutečnit v době, kdy už se ten člověk dostal na stůl na prosektuře, a tam si konečně někdo uvědomil, že to co říkáme, má smysl“ (Chaim Kočí).

⁶ Soudní pitva se dle českého zákonodárství provádí v situacích, a) kdy je nezbytná k určení základní nemoci, komplikací, příčiny úmrtí a ověření diagnózy a léčebného postupu u osob zemřelých ve zdravotnických zařízeních, b) ke zjištění příčin úmrtí a objasnění dalších, ze zdravotního hlediska závažných, okolností a mechanismu úmrtí u osob zemřelých náhlým nebo násilným úmrtím včetně sebevraždy, c) pro vědeckovýzkumné a výukové účely, d) při podezření, že úmrtí bylo způsobeno trestným činem (Vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky o postupu při úmrtí a o pohřebnictví, 1988).

Vdovci a vdovy, kteří ztratí svého partnera, nemusí zůstat na zbytek života sami. Tóra si přeje, aby člověk opět vstoupil do manželského svazku, aby nezůstal sám. Čím dříve tak vdovec či vdova učiní, tím lépe (SPIEGEL, 2010, s. 40).

4.3 CHEVRA KADIŠA A JEJÍ PROMĚNA V ČASE

Pohřbívání hraje v židovském světě obecně velmi důležitou roli. Jsou dva základní parametry pro židovský národ z hlediska rituální praxe. První je zřídít místo, kde se studuje Tóra, potažmo, kde se lidé budou modlit. Druhým je zřídít místo, kde se bude pohřbívát. Postarat se o zemřelého je tedy prvotní záležitost. Židovské právo stojí tak, že každý člověk má povinnost okamžitě zastavit veškerou svou činnost a začít vykonávat přípravy na pohřbení člověka, proto tento rituál stojí na mnohem vyšší úrovni než ostatní rituály jako např. svatba, *bar micva*,⁷ apod. Člověk má dvakrát během dne odříkat vyznání víry. Pokud nastane situace, kdy v čas modlitby probíhá svatba nebo jiné obřady, člověk nemůže tuto rituální praxi přerušit či porušit, zatímco v době přípravy zemřelého tuto praxi porušit může. Příprava zemřelého se nadřazuje všem rituálním činnostem (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„V Tóře je udán příkaz, který říká, že jsme povinni pohřbít člověka. Člověk, který to neudělá, zneváží Boha, protože zneváží boží příkaz“ (David Peter).

Židovské rituály se obecně týkají konkrétního člověka a jeho ceremonií, v rituálech spojených s pohřbením hraje hlavní roli naopak společnost (rozhovor s D. Peterem, Praha, 21. 1. 2014)

„Starost o nemocné a příprava pohřbu patří k nejzávažnějším záležitostem v životě Židů. Služba prokázaná zemřelému je nevratná, zemřelý již tyto služby nemůže oplatit. Je to služba, která se spojuje s pravdou – je to opravdová služba“ (Karol Sidon).

⁷ *Bar micva* – obřad, při kterém se stává z chlapce muž, při první příležitosti po 13. narozeninách je poprvé vyvolán ke čtení Tóry v Synagoze (NEWMAN, 2009, s. 20).

4.3.1 Vznik Chevry kadiši a její úloha

Péče o nemocné v judaismu je velmi bohublá činnost. Chevra kadiša je jedna z nejstarších charitativních organizací, která se stará o chudé, nemocné i zesnulé. členem takovéto organizace a podílet se na její činnosti je pro Židy velkou ctí (MARTIŇÁKOVÁ, 2010, s. 18).

Kořeny charitativních aktivit typu Chevra kadiša je třeba hledat ve Španělsku a sefardských komunitách, protože právě v této zemi byl již ve 13. století znatelný nárůst křesťanských charitativních organizací. O samotném spolku Chevra kadiša jsou však dostupné zprávy až od 16. století. Zásadním milníkem totiž bylo až vyhnání Židů z Pyrenejského poloostrova /1492/, jež se tak stalo zásadním impulsem pro rozvoj charitativních židovských spolků. Díky tomuto „španělskému vlivu“ se idea židovských charitativních organizací rozšířila dále do jižní i střední Evropy (NOSEK, 2009, s. 132). Nejstarším seskupením bylo pohřební bratrstvo v Praze, jehož stanovy z roku 1564 schválil tehdejší vrchní pražský rabín Rabi Löw (STEINOVÁ, 2005, s. 8).

Náplní tohoto uskupení je příprava pohřbů a pohřebních obřadů, sociální aktivity charitativního rázu, péče o pozůstalé a výběr almužny pro sociálně slabé. Chevra kadiša je ztělesněním nejčistší formy dobročinnosti především z důvodu, že za své služby neočekává slova poděkování (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 65-67).

4.3.2 Přerušení činnosti v důsledku II. sv. války

Chevra kadiša fungovala soustavně ve většině židovských obcí v Čechách, na Moravě i na Slovensku až do druhé světové války. Starat se o mrtvé byla naprosto nezbytná praxe. Přestože před válkou členi mnoha židovských obcí již dávno nebyli toliko zbožní a mnoho židovských obcí bylo v této době nefunkčních, Chevra kadiša tam fungovala až do roku 1939, do poslední chvíle, dokud to Němci nezakázali. Chevra kadiša v Praze byla před válkou jednou z nejbohatších židovských organizací (rozhovor s D. PETEREM, Praha 21. 1. 2014; Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

Druhá světová válka přinesla mnoho obětí a mezi nimi byli samozřejmě i mnozí z členů pohřebního bratrstva. Chevra kadiša po válce obnovena nebyla a Židovská

obec v Praze proto zřídila odbor, pod tzv. kultovým oddělením, který byl propojen se sociálním oddělením, a tak péče o nemocné, potřebné, mrtvé, atd. byla tímto způsobem na té nejpraktičtější bázi zajištěna. Lidé, kteří tuto činnost vykonávali, byli především zaměstnanci obce – dobrovolníci. Lidé tuto práci vykonávali jako součást svého pracovního zařazení. Náplní práce bylo pouze připravit pohřeb, včetně *tahary*, vykopat jámu a tělo pohřbít, a tak díky tomuto uskupení bylo možné po druhé sv. válce tradiční pohřby provádět. Chevra kadiša přetransformována do této podoby tímto způsobem fungovala až do 70-80 let. (rozhovor s D. PETEREM, Praha 21. 1. 2014; Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.3.3 Obnovení spolku Chevra kadiša

První pokusy o obnovení pražské Chevry kadiši nastaly již v roce 2001 a 2003. V těchto letech byly revidovány její stanovy, avšak její existence vůči státu byla pouze virtuální. Důvodem byla problematika lidského faktoru, objevili se dobrovolníci, kteří se do Chevry přihlásili, ale tím to skončilo. Technicky bratrstvo fungovat nezačalo. Objevili se i tací, kteří tvrdili, že bratrstvo není potřeba zřizovat, že činnosti mohou být ponechány na starost kultovému oddělení. Nakonec však převládly hlasy, které byly pro znovuoobnovení Chevry kadiši. V roce 2007 se Chevra kadiša opravdu uvedla v život a začala fungovat. Za jejím oživením stála zejména paní Zuzana Peterová, maminka pražského rabína Davida Petera a nynější předseda Chevra kadiša pan Chaim Kočí. Záměrem bylo obnovit ji v širším hledisku, což se dosud nepodařilo, ovšem ty nejzákladnější činnosti jsou nyní zabezpečeny. Patří mezi ně zajištění těla zesnulého, příprava zesnulého – *tahara*, smuteční průvod a přikrytí hrobu (rozhovor s D. PETEREM, Praha 21. 1. 2014; Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Jsem rád, že Chevra kadiša existuje, ale její činnost je stále ještě na začátku. Záleží totiž na finančních prostředcích. Dříve byla Chevra velmi podporovaná, byla to čest být jejím členem. Celý rituál byl spojen s vážností člověka v komunitě, a ta mu také byla vzdávána“ (Karol Sidon).

Chevra kadiša usiluje o navázání na předešlé tradice v co v nejširším (pkůvodním) rozsahu, to znamená: starost o nemocné, potřebné a sociální aktivity, kde je největší propojení s domovem sociální péče, Hagiborem; dále pomoc v pořádání událostí jako jsou obřizky a svatby; starost o mrtvé; v neposlední řadě snaha o osvětu především mezi členy pražské židovské obce tak, aby věděli, proč je tradiční pohřeb ideální, a co obnáší.

4.3.4 Členství ve spolku

Chevra kadiša se těšila v rámci dobrovolných institucí židovské komunity náležitě úcty a uznání. I proto byli zástupci tohoto bratrstva pečlivě vybíráni. Členství bylo podmíněné úrovní vzdělání, stupněm zbožnosti a vážnosti v rámci tohoto náboženského uskupení (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 65).

Volební systém představenstva, které řídilo záležitosti bratrstva, byl dosti komplikovaný a lišil se dle velikosti bratrstva, tedy počtu členů v různých obcích. Volba představenstva, tzv. *balotáž*, se konala každoročně po svátku *Šavuot*⁸ (PUTÍK, 2005, s. 79-80). *Balotáže* se muselo účastnit alespoň 25 členů bratrstva, z nichž 15 bylo vybráno, aby zvolili desetičlenné představenstvo. Dále byli vybráni dva komisaři a dva náhradníci pro případ, že by se sám volič stal kandidátem na zvolení, nebo kdyby volič byl s kandidátem v příbuzenském vztahu. Volba představenstva probíhala v synagoze, kam se přinesly dvě urny.⁹ Jedna urna se 14 bílými kuličkami a druhá s černými a jednou žlutou. Volič, který si vytáhl žlutou kuličku, měl právo navrhnout kandidáta. Pokud ostatní voliči souhlasili se zvoleným kandidátem, vložili do urny kuličkou bílou, v opačném případě černou (NOSEK, 2009, s. 135). Ke zvolení byla zapotřebí nadpoloviční většina hlasů. Pokud nebyl tento předepsaný počet dosažen, volba se opakovala tak dlouho, dokud se tohoto počtu hlasů nedocílilo (PUTÍK, 2005, s. 81).

⁸ *Šavuot* – biblický poutní svátek, oslava dne, kdy Hospodin daroval Mojžíšovi Tóru na hoře Sinaj (DIVECKÝ, 2005, s. 26).

⁹ Volební urna – obrázek č. 15

Organizační struktura spolku Chevra kadiša je pevně daná. Vypovídá o tom např. přísné hierarchické uspořádání, důraz na mravnost, dodržování zásad spolku, pravidelné výroční hostiny a příspěvky členů bratrstva (MARCUS, 1946, s. 173).

Členi současného pražského pohřebního bratrstva jsou dobrovolníci. Po znovuzaložení tohoto společenství v roce 2007 byli do členství přijati veškerí dobrovolníci, kteří o tento post projeví zájem. Přestože počet zájemců byl poměrně velký, jejich zapojenost do aktivit Chevry kadiši byla poměrně slabá i s ohledem na to, že mnoho členů mělo pocit, že nemusí platit členské příspěvky. Bylo proto rozhodnuto výborem Chevry kadiši, že členství v tomto společenství je vážně zavazuje k placení příspěvků u těch, kteří jsou finančně výděleční a při přijímání nových členů musí být známa motivace těchto lidí. Adepti potřebují záštitu stávajících členů (dvou garantů). Tak jedině, po určité zkušební době, mohou být do společenství implementováni (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Dnešní Chevra kadiša pochopitelně není schopná naplnit ani její původní stanovy ani náboženské standardy. Její činnost je však nezbytná. Takže je to o tom, že se snažíme co nejlépe, jak to jde, to uchopit, vědomi si svých nedostatků“ (Chaim Kočí).

Chevra kadiša má dnes 38 členů, z nichž produktivní je zhruba jedna třetina. Jsou to lidé napříč věkovým spektrem, věkový průměr se pohybuje okolo čtyřiceti až padesáti let. V porovnání je více žen než mužů. Tento fakt komplikuje situaci, co se týče fyzicky náročnějších prací, jako např. nesení rakve. Volba představenstva již neprobíhá formou *balotáže*, tak jak tomu bylo dříve. Dnes se standardně před výroční schůzí, která je ohlášena 30 dní předem, navrhnou kandidáti a posléze se na schůzi doplní. Každý z volících napíše své kandidáty na lístek a následně se sečtou hlasy. Varianta hlasovat o kandidátech přímo, byla zavrhnuta (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.3.5 Almužny

Peníze na chod spolku získávala Chevra kadiša vybíráním pravidelných příspěvků od svých členů z příslušné židovské obce a také vybíráním almužen (NOSEK, 2009, s. 133). Almužny však nesloužily pouze pro potřeby Chevry kadiši. Důležitou oblast jejího působení tvořila dobročinnost a tak vybrané almužny přerозdělovala potřebným, tedy nemocným, sirotkům, vdovám a chudým nevěstám. Vybírání almužen bylo důležité jak pro příjemce, tak i pro dárce, protože darování peněz na dobročinný účel naplňovalo dárce důležitou duchovní povinností (PUTÍK, 2005, s. 70).

Dnes Chevra kadiša získává finanční prostředky zejména z darů a členských příspěvků (ve výši 500 Kč/rok). Výběr almužen není takovou samozřejmostí, jako byla v minulosti, Chevra kadiša již nenosí kasičky při pohřebním průvodu pro výběr těchto příspěvků. Pokud jsou však lidé za služby uznalí, mají možnost vhodit určitý obnos do kasičky,¹⁰ která je připevněna u vstupu na Olšanský hřbitov. Dále jsou to granty, ze kterých Chevra čerpá (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Peníze na omezenou činnost stačí, samozřejmě, že pokud by těch peněz bylo víc, dalo by se dělat víc věcí. Já jsem třeba navrhoval variantu, která tady byla zanesená rabínem E. Landauem, a to vytvořit jakousi pokladnu pro chudé. To úplně neprošlo. Dvakrát se nám povedlo, že jsme mohli lidem skutečně v tísní nějaké peníze vyplatit, ale úplně na to ty finance nejsou“ (Chaim Kočí).

4.3.6 Výroční hostiny

Chevra kadiša pořádala výroční hostiny vždy několik týdnů po volbách do představenstva. Tato událost sloužila pro zpestření života členů, kteří se den co den setkávali jen s jeho stinnými stránkami. Z těchto banketů se zachovalo několik holeb zobrazující lidové scénky, nádobí a stolní náčiní (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 71).

Výroční hostiny stále v dnešním pojetí existují. Hlavním záměrem je odrazit dík členům bratrstva za jimi odvedenou práci, která je pochopitelně nehonorovaná. Hostiny

¹⁰ Kasička u vstupu do Nového židovského hřbitova v Praze – obrázek č. 12

již však neoplývají opulentním stříbrným nádobím, jde spíše o přátelské posezení, byť s holbou a pivem (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.4 RITUÁLY SPOJENÉ SE SMRTÍ

Rituál, který je neodmyslitelně se smrtí spjat a jenž v židovské komunitě zajišťuje Chevra kadiša, je pohřeb. Před samotným pohřbem je však nutno zemřelého na tento akt podle přísných náboženských předpisů připravit, tento proces se nazývá *tahara*.

4.4.1 Tahara (omytí těla)

Tahara, neboli očištění a omytí zesnulého, je důležitou součástí v přípravě na samotný pohřeb. Jako důvody pro rituál *tahary* jsou uváděny dvě verze: Rituál *tahary* může být spojován s narozením dítěte, kdy je jeho tělo taktéž omyto, a proto by se tak mělo učinit i s tělem zemřelého, neboť se navrácí k Bohu; někdy se naopak tato praxe odvozuje od *kohanim*¹¹ v Chrámu, kteří se před bohoslužbou vždy důkladně očistili (KOLATCH, 1993, s. 29-30).

Mrtvý se má připravit tak, jako kdyby šel na hostinu. Má být umyt, učesán,¹² má mít upravené nehty a oblečen. Člověk, který takto upraví zesnulého, dokazuje, že věří v židovská pravidla, věří, že opravdu Bůh je, že Bůh stvořil svět. Člověk, který dělá pohřebnictví by měl být na nejvyšší duchovní úrovni. (rozhovor s D. PETEREM, Praha, 21. 1. 2014).

V Pražské židovské komunitě se tělo pokládalo na speciální prkno, s podélnou rýhou uprostřed, aby voda mohla odtékat do nádoby na zem. Tělo se potřelo syrovým vejcem (považováno za symbol života), rozmíchaným ve vlažné vodě, posléze se opláchlo vodou. Pět osob, které byly vyvolány svými hebrejskými jmény, následně vyčistily nehty na nohou i na rukou, učesaly vlasy i vousy. Oblékání, tzv. *leviša*, byl obřad svěřený dvěma

¹¹ *Kohanim* – kněží, členové kmene Levi, potomci Árona a jeho synů, jež Hospodin pověřil k vykonávání kněžské funkce (NEWMAN, 2009, s. 92).

¹² Stříbrný hřebínek – obrázek č. 6

osobám. Oblečení v podobě jednoduchého rubáše, zvaného kilt, se užíval na důkaz toho, že mezi lidmi by se neměli dělat rozdíly. Mužům se přes pól čela položil *talit*¹³ s jednou odstřiženou třásní na důkaz odloučení se od židovského zákona (KOLATCH, 1993, s. 31).

Není pravdou, že při pohřbívání funguje rovnost absolutní. Existují určité disproporce, kdy např. učenci Tóry mají přednost být pohřbeni před lidmi neznalými Tóry. Pokud zemrou sourozenci, starší je pohřben před mladším, rodič před dítětem, muž před ženou, atd. (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014). Během *tahary* se čte VII. kapitola ze sbírky Písně písní. Na závěr všichni účastníci třikrát hebrejsky pronesou: *tahor, tahor, tahor* /jsi čist/ (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 68).

„Pronesením slova tahor/a, čistý nebo čistá, dáváme najevo, že tělesná schránka člověka je prostá všech hříchů. Ne, že bychom skutečně věřili, že jsme člověka skutečně technicky očistili, ale má nám to dokázat, že nemá smysl na daného člověka dál jakkoli nasazovat. Je mrtvý. To, co tu po něm zůstalo je mrtvé a dál rozšiřovat jakési spory, které za života měl, je nesmysl“ (Chaim Kočí).

Příprava mrtvého a zvyky týkající se období úmrtí někoho blízkého se mohou místo od místa lišit. Obřad je přeci jen předáván z generace na generaci díky pozorování a praxi. (VRIES, 2009, s. 252) Platí však zásada, že muže smí omývat jen muži a naopak zemřelé ženy, pouze ženy (PUTÍK, 2005, s. 67).

V Praze na Olšanských hřbitovech se nachází speciálně zřízená budova – místnost, postavená v roce 1983, pro účely *tahary*.¹⁴ Očista již neprobíhá na původním stole.¹⁵ Před třemi lety byl pořízen nový konstrukčně nerezový stůl,¹⁶ který splňuje hygienické potřeby a je mobilní. Pokud není možné sestavit na *taharu* dostatek mužů, mohou ji provádět jen ženy, naopak to však provést nelze. U žen se počítá s jakousi opatrovnickou funkcí, proto by měly být schopny tuto akci provést. Celý počin je absolutně pietní, a proto je tělo po celou dobu co nanejvýš zakryto, především intimní partie. Během *tahary* by neměly zaznít nepatřičné řeči, komentáře nebo hluk. Pokud

¹³ *Talit* – obdélníkový modlitební plášť (NEWMAN, 2009, s. 219).

¹⁴ Budova zřízená pro účel *tahary* – obrázek č. 3

¹⁵ Původní stůl – obrázek č. 4

¹⁶ Nový stůl na *taharu* – obrázek č. 5

zemřelý muž nebyl po narození obřezán, je nutné před *taharou* provést¹⁷ obřízku. Bez obřízky není Žid plně rituálně způsobilý. To samé pravidlo platí i u chlapce, který zemřel ještě před obřízkou. V Čechách současné době jsou obřízky poměrně často nutné provádět, jelikož se začíná pohřbívát „druhá generace“ po šoa, která obřízku často neměla (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Obřízka je chápána jako sounáležitost s židovským národem, se Stvořitelem, projev dokonalosti lidského těla, takže je nezbytné ji na člověku provést“ (Chaim Kočí).

Do hrobu musí přijít vše, co z člověka vyjde v době umírání. Pokud tedy dojde např. ke krvácení zemřelého, musí být krev pohřbena ve speciální nádobě se zemřelým v rakvi. Pokud by člověk zemřel násilnou smrtí, je nezbytné ho uložit i s hlinou, do které se vsákla jeho krev a v oděvu, ve kterém byl zabit. V tomto případě neprobíhá jeho převlékání do rubáše. Rituální praxe tvrdí, že zavražděný člověk musí předstoupit před Boží soud se vším, i s tím oděvem, aby potrestání viníka bylo o to pádnější. Mužům i ženám se pod hlavu do rakve vkládá sáček se zemí z Izraele, aby alespoň hlava spočívala v Izraelské půdě (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.4.2 Cesta na hřbitov

Cesta na hřbitov by měla vést kolem synagogy, kde se udělá krátká pauza. Nebožtík má tak možnost rozloučit se s místem, pro něj v životě velmi důležitým. Největší důkaz úcty zemřelému mohou ostatní prokázat tak, že se zúčastní pohřebního průvodu. Každý by tak měl alespoň na chvíli zanechat práce a ke smutečnímu průvodu se připojit (VRIES, 2009, s. 254-255).

¹⁷ Obřízka před *taharou* neprobíhá standardním způsobem. Standardní obřízka má tři části: mechanické odříznutí, natržení blány a vysátí krve. Třetí část se v případě mrtvého pochopitelně z hygienických důvodů nedělá. Běžná obřízka by však bez vysátí krve nebyla rituálně platná.

4.4.3 Pohřeb

Uspořádat pohřeb zemřelému je důležitá *micva*. Chevra kadiša měla uspořádání pohřbu vždy na starost. Její další povinností bylo vysvětlit truchlícím, jak se mají v dané situaci chovat (GREENWALD, 2012, s. 428). Pohřeb musel být uspořádán do 24 hodin po skonu a to jen ve dne, výjimkou je však pohřeb připadající na den o *Šabatu*¹⁸ a o *Jom kipur*.¹⁹ Pokud by se pohřeb konal o jiných svátcích, muselo být zajištěno vykopání hrobu nežidy (NOSEK, 2009, s. 141). Důvodem rychlých pohřbů byly pravděpodobně špatné sanitární podmínky v oblasti Předního východu. Nyní, v době mrazicích boxů, tento zvyk přetrvává zejména z úcty k zemřelým (ONDRAČKA, 2010, s. 90).

„Halacha²⁰ opravdu vyžaduje, aby člověk byl pohřben téhož dne, kdy zemřel. V Izraeli to tak většinou probíhá. Mimo Izrael to tak neprobíhá skoro nikdy z několika důvodů. Jednak v poslední době se vše komplikuje tím, že člověk již neumírá doma a výdejní doba nemocnic je pevně stanovená (min. 10 h.). Další věcí je, že často se příbuzní o situaci dozvědí a posléze se ještě musí odněkud sjet nebo sletět“ (Chaim Kočí).

Chevra Kadiša se samozřejmě snaží postupovat podle rituální praxe, ovšem ne za každou cenu. Rychlý pohřeb je do *halachy* zaznamenán kvůli úctě k tělesné schránce člověka, kdy s postupujícím časem dochází k jejímu rozkladu a tak i k zneuctění. V dnešní době jsou však tyto projevy možně zarazit chladicími boxy, proto pohřeb do 24 hodin není tak bezprostředně nutný. Samozřejmě je snaha uspořádat pohřeb co nejdříve a zpravidla to bývá druhý den, do 72 hodin vždy, až na ojedinělé výjimky (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

Prach jsi a v prach se navrátíš (Genesis, 3, 19). To je důvod, proč by člověk neměl uměle zasahovat do přirozeného rozpadu těla zemřelého, a to např. balzamováním nebo ukládáním do betonových nebo kovových hrobek. Proces rozpadu těla v prach

¹⁸ *Šabat* – sobota, den odpočinku (DIVECKÝ, 2005, s. 73).

¹⁹ *Jom kipur* - den smíření (DIVECKÝ, 2005, s. 40).

²⁰ *Halacha* – židovský zákon – souhrn židovského práva (NEWMAN, 2009, s. 42).

by se však neměl ani urychlovat, kremace je proto zcela zakázána (ONDRAČKA, 2010, s. 87).

V judaismu se mezi zemřelými nedělají rozdíly. Nezáleží na tom, z jak vysoce postavené rodiny zemřelý pochází, před Bohem jsou si všichni rovni. Jednoduchá neohoblovaná dřevěná bedna nebo rakev mu dostatečně poslouží na jeho poslední cestě. V zemi Izrael se dokonce ani rakev nepoužívá, půda je zde svatá a tak se mrtvý, zabalený pouze do kusu látky, spustí do svaté půdy a tak s ní může rychle a snadno nadobro splynout (SPIEGEL, 2010, s. 37). Na výrobu rakev by se neměly používat hřebíky, měla by se klížit dohromady pomocí dřevěných kolíků, aby po jejím rozpadu nezbyly v zemi hřebíky. Židovské hřbitovy na území Čech se často nacházejí ve svazích, v roklích atd., transport těla by proto mohl být nebezpečný, a tak dnešní praxe je většinou rakev hřebíky zatloukat (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

Do hrobu se nepřikládají žádné šperky ani cennosti. Zesnulý s sebou dostane jen to, co patří k tělu anebo co stalo jeho životní součástí, jako např. dřevěná noha (VRIES, 2009, s. 249). V zemích diaspory je zvykem do hrobu přidávat váček s hlínou ze svaté země Izrael (ONDRAČKA, 2010, s. 90). Obyčej vkládání rozsochaté dlouhé větve do rukou zemřelého pochází z Maďarska. Existují dva výklady tohoto zvyku: Buďto tato větev měla sloužit k prokopání se do ze svaté země Izrael, pokud byl zemřelý pohřben v diaspoře, druhý výklad vidí větev jako hůl, o níž je zemřelý připraven při příchodu Mesiáše se vzepřít a rychle vstát (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 68). Zvyk klást větev do hrobů se u nás přestal praktikovat na základě rozhodnutí Pražského rabína Ezechiela Landaua již v 18. století. Po příchodu silně nábožensky založených Židů z Podkarpatské Rusi po druhé světové válce zde byl tento zvyk znovu obnoven. Po obnovení *Chevry kadiši* v Praze v roce 2007 byl zvyk vkládání větví do rukou zemřelého opět z praxe vyňat a dále se neprovádí. V Brně byl naopak zvyk zachován a nadále jej brněnská *Chevra kadiša* praktikuje (rozhovor s D. PETEREM, Praha 21. 1. 2014; Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

Během pohřební ceremonie by měla zaznít pohřební řeč, kdy by blízcí měli hovořit o dobrých činech a skutcích zesnulého (KLOTZ, 1900, s. 13).

4.4.4 Po pohřbu

Když se rakev spustí do hrobu, každý z přítomných hodí na rakev tři lopatky hlíny, jako projev cti zemřelému dítěti Izraele. Může se to zdát podivuhodné, ale prst', která se používá pro rituální posypání rakve, je dovážena do mnoha zemí světa právě ze svaté země Izrael (PUTÍK, 2005, s. 69; VRIES, 2009, s. 250).

„Dovážíme ji diplomatickou poštou izraelské ambasády a všichni členové, když do Izraele jedou, tak přivezou PET lahev s touto hlínou. A dříve to fungovalo stejně,“ (Chaim Kočí).

Rabín Peter se na otázku ohledně dovážení posvátné půdy vyjadřuje takto: *„Když je židovská hlína vyjmuta z Izraele, tak ztrácí své „izraelství“. V okamžiku, když to přejde hranice Izraele, tak to není izraelská zem. Ale zvyk je zvyk“ (David Peter).*

Na závěr pohřbu zazní modlitba *Kadiš*. Původ této modlitby nám není znám. *Kadiš* však není modlitba v pravém slova smyslu, nejedná se o prosbu za klid duše zemřelého. Jedná se o ódu na Hospodina, velebení jeho jména, hymnus v próze (VRIES, 2009, s. 261). *Kadiš* měla zvláštní význam zejména proto, že zakončovala jiné modlitby předčítané z Tóry. Nepojednává o smrti, avšak velebí Boha a vyjadřuje jeho všemohoucnost (HUMANN, 1997, s. 146).

„Budiž velebeno a posvěceno Jeho jméno veliké ve světě, který byl stvořen podle Jeho vůle. A kéž je Jeho vláda založena za vašeho života a za vašich dnů a za života celého domu Izraele, brzy a v krátkém čase“ A řekněte: Amen. „Budiž Jeho veliké jméno požehnáno na věky věků. Budiž požehnáno, pochváleno, velebeno, vyvýšeno, povzneseno, oslaveno, ctěno a opěvováno jména Svatého, buď požehnán, nade všechna požehnání a chvalozpěvy, chvalořečení a konejšení obvyklá v tomto světě“ A řekněte: Amen., takto zní nejpodstatnější část této modlitby. Základní myšlenka *Kadiše* tedy zní: *„Jeho říše povstane!“* a až tato chvíle nastane, zmizí všechny bolesti a strasti. Modlením se *Kadiš* se dává obci najevo, že Boží rozhodnutí přijímáme s láskou. Pozůstalí sirotci posléze pronášejí *Kadiš* každý den po dobu jednoho roku a dále již jen v den výročí úmrtí

jejich rodičů. Nikdy se však nemohou modlit o samotě, k modlitbě je zapotřebí alespoň *minjanu*²¹ (VRIES, 2009, s. 261-262).

Po pohřbu se lidé přesunou do obřadní síně, ještě před tím si však omyjí ruce na důkaz toho, že s úmrtím nemají nic společného (NOSEK, 2009, s. 142). Projevy smutku a bezmoci by měli být do jisté míry korigovány. Je přirozené, že ženy bývají od přírody citlivější a tak se slzám nechávají volný průchod. Mělo by se však zabránit přespřílišným, srdcervoucím a bolestivým projevům zármutku. Hluk a projevy nářku nesmí rušit klid zesnulých (VRIES, 2009, s. 266).

4.5 TRUCHLENÍ A KDO MÁ POVINNOST DRŽET SMUTEK

Truchlení za zemřelé se nazývá *avelut*. Mezi osoby, které mají povinnost dodržovat *halachot*²² smutku, patří otec, matka, syn, dcera, bratr, sestra (i nevlastní sourozenci) a manžel/manželka (ONDRAČKA, 2010, s. 91). Truchlíci se před Bohem nazývá *onen*. Jeho povinností je zajisti pohřeb svého příbuzného a udělat vše proto, aby zabránil pitvě (GREENWALD, 2012, s. 426).

Truchlení pozůstalých se dělí do tří až čtyř period: *aninut*, *šiv'a* a *šlošim*, pro pozůstalé sirotky platí ještě 12 měsíců smutku. Truchlíci je na určitou dobu zbaven formálních náboženských povinností a závazků. Záleží však na konkrétním smutečním období. Čím však doba postupuje, tím se truchlíci musí zapojovat do běžného života a boží přikázání pro něj opět postupně nabývají platnosti.

4.5.1 Aninut (truchlení od úmrtí do pohřbu)

Aninut je období truchlení od úmrtí do pohřbu. Truchlíci se v tomto období nesmí jíst maso a pít alkoholické nápoje, také se nesmí připojit k přátelům u jídla a účastnit se oslav. Nesmí zdravit druhé lidi. Musí se zřeknout samozřejmých věcí, jako stříhání vlasů, holení nebo mazání se krémy. Také nesmí vykonávat žádnou práci (GREENWALD, 2012, s. 427). Truchlíci je zbaven povinnosti se modlit (NOSEK, 2009, s. 137).

²¹ *Minjan* - předepsaný počet deseti dospělých mužů ke každé bohoslužbě (NEWMAN, 2009, s. 117).

²² *Halachot* – přikázání

Součástí držení tohoto smutku je povinnost pozůstalých natrhnout si svůj oděv. Je dovoleno se před pohřbem převléknout do jiných šatů, kterých jim není tak líto. Posléze jsou poučeni Chevrou kadišou, jak a kdy mají daný oděv roztrhnout, v stoje, vpředu, od límce směrem dolů (ne do stran). Způsoby natržení oděvu se dále liší dle příbuzenského vztahu zemřelého a truchlícího. Natržení oděvu se tedy bude lišit např. mezi vdovcem nebo vdovou a truchlícími sirotky (GREENWALD, 2012, s. 429-431).

Rituálu natržení oděvu se říká *kri'a*. V bibli se objevuje tento způsob vyjádření smutku a bolesti v mnoha pasážích. Již v první knize Mojžíšově, Genesis, se píše o Rúbenovi, který si po zjištění, že Josef není v cisterně, do níž ho před jeho bratry ukryl, natrhl v zoufalství a smutku jeho oděv (Genesis 37, 21-29). Natržení oděvu by měl být instinktivní projev zármutku, ne čin rozumu (VRIES, 2009, s. 257).

„Kri'a je pro pozůstalé závazná, ale většinou ji neprovádí. Má sloužit jako spouštěč emocí, vybouření se, uvědomění si, že zemřelý je mrtev“ (Chaim Kočí).

Aninut končí zasypáním hrobu hlínou, od této chvíle začíná truchlící zachovávat *halachot* smutku – *Avelut* (GREENWALD, 2012, s. 427). *Avelut* je druhým stádiem truchlení a je spojeno se třemi povinnostmi. První z povinností, *hesped* – pohřební pláč, je projevem úcty k nebožtíkovu životu a je vyjádřen účastí na jeho pohřbu. *Hesped* sestává z modlitby a posmrtné řeči, kde se hovoří především o kladných vlastnostech a skutcích zemřelého. Další povinností je *helawaja*, v překladu doprovod zesnulého z domu smutku na pohřebiště. *Kewara*, poslední povinnost, je samotné pohřbení do země (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 65).

4.5.2 Šiv'a (týden truchlení po pohřbu)

Šiva je hebrejské pojmenování číslovky sedm a zároveň označením týdne - sedmi dnů, truchlení, které jsou zasvěceny pravidelným ranním a večerním bohoslužbám. Truchlíci na důkaz svého zármutku sedí těchto sedm dní buď na zemi nebo na nízkých kstoličkách (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 65).

Halachot týdnu truchlení začíná platit, jakmile je hrob zasypan hlínou. Truchlíci si rituálně umyjí ruce a dají si *Se'uda havra'a*, jídlo útěchy (ONDRAČKA, 2010, s. 92). Jídlo útěchy je první jídlo po pohřbu zesnulého. Toto jídlo by měli poskytnout sousedé nebo známí, nemělo by být z vlastních prostředků truchlíciho. Jídlem útěchy bývá kulatý chléb či pečivo, vajíčka na tvrdo a čočka. Všechny tyto pokrmy „nemají ústa“, tak jako truchlíci, který zármutkem oněměl. Kulatý tvar může také symbolizovat smutek, který se kutálí světem. Pokud však truchlíci nemá nikoho, kdo by mu *Se'uda havra'a* přinesl, může se najíst vlastního pokrmu (GREENWALD, 2012, s. 431).

Truchlíci nesmí během *šiv'a* vycházet z domu. Dokonce nechodí ani na bohoslužbu do synagogy, a tak se *minajn* schází u něj doma, kde odříkávají modlitby. Pokud by se však deset mužů v domácnosti nesešlo a nebylo by proto možné vytvořit *minjan*, smí truchlíci jít do synagogy. Je však zakázáno sedět na židli nebo lavici na úrovni ostatních, truchlíci musí sedět na nižší úrovni, například nízké stoličce (GREENWALD, 2012, s. 432).

Pro truchlíci v období *šiv'a* platí mnohé zákazy, co se týče oblékání, kontaktu a komunikace s ostatními lidmi, zaměstnání, hygieny a intimního života. Truchlíci v tomto období nesmí nosit kožené boty nebo sandály, tento zákaz se týká i bot, které mají kožené např. jen řemínky, podešve nebo svršky. Další omezení nastává při komunikaci. Truchlíci nesmí zdravit ostatní a také být zdraven, nesmí se dotazovat ostatních, jak se jim daří. Dále nesmí v tomto týdnu radovat, a protože studium Tóry dává radost srdci, smí v ní tedy studovat pouze ty pasáže, které se vztahují k truchlení. Nesmí nosit nové šaty ani šaty čerstvě vyprané, nesmí si práť ani prádlo žehlit. Pokud je však jeho oděv špinavý nebo propocený, smí si ho vyměnit. Zákazy se dále týkají hygieny, tedy mytí a koupání. Nesmí se mýt v teplé vodě, smí ze sebe smýt špínu, umýt si obličej, ruce a nohy ve studené vodě nebo se může umýt, pokud to vyžadují zdravotní důvody. Nesmí se však koupat pro potěšení, ani ve studené vodě. Truchlíci se nesmí mazat krémy, oleji a vonět

se parfémy, výjimkou jsou čistící emulze z důvodu odstranění špíny, má dále zakázáno stříhat si vlasy nebo zkracovat vousy holením. Nesmí si stříhat nehty, může si je však oddělit rukama nebo okousat. Zákazy se také týkají intimního života, truchlící má tedy zakázáno mít v období *Šiv'a* manželský styk. Má rovněž v tomto období zákaz zabývat se výdělečnou prací. Má však povoleny domácí práce jako např. vaření nebo uklízení. V období smutečního týdne musí v domě být zakryta veškerá zrcadla a obrazy, aby se truchlící nemohl zabývat sám sebou. Celý týden by měla hořet svíce za duši zemřelého (GREENWALD, 2012, s. 432-433).

O *Šabatu* se *halachot* smutku nezachovává. Truchlící si mohou obléci čistý oděv a kožené boty. V synagoze nemusí sedět na nízké stoličce. Přesto skutečnost úmrtí blízkého nemůže být zcela přehlédnuta. Truchlící nemohou být o *Šabatu* vyvoláni ke čtení Tóry, také nesedí na svých obvyklých místech, avšak na místech o něco vzdálenějších od skříně na Tóry, oproti ostatním (VRIES, 2009, s. 271).

Sedmý den tohoto smutečního týdne se po ranní bohoslužbě, *šacharitu*, sejdou účastníci *minjanu* v domě truchlících a odříkají vybrané verše. Tím skončí období *Šiv'a* (GREENWALD, 2012, s. 433)

4.5.2.1 Modlitby v období *Šiv'a*

Účastnit se *minjanu* v domě truchlícího je pro Židy *micva*. Synové zesnulého vedou bohoslužbu a další přítomní odříkávají modlitbu *Kadiš*. Vždy po ranní modlitbě *šacharitu* a večerní modlitbě *ma'arivu* se v domě truchlícího čte Tehilim 49 z Knihy Žalmů. V některých obcích bývá zvykem vést o zesnulém inspirativní rozhovory a chválit jeho osobnost. Tím, že syn zemřelých rodičů odříkává *kadiš*, pomáhá jim před nebeským soudem, jak uvádí *midraš*. *Kadiš* je prosba, aby celý svět uznával Boha jako svrchovanou vládu, aby posvěcoval a oslavoval jeho jméno. Pozůstalý syn odříkávající *kadiš*, dává najevo, že Boží jméno je mu posvátné, tím také zvýší zásluhy svých zemřelých rodičů, za něž tuto modlitbu odříkává. V případě, že zemřelý nemá syna, *kadiš* odříká někdo z dalších mužských příbuzných (GREENWALD, 2012, s. 434-435)

4.5.2.2 Utěšování truchlících

Navštívit truchlíciho a utěšit ho se řadí mezi další *micvu*. Návštěvníci ho zdravít, nesmí ani začínat rozhovor, pouze vyčkávají, zda truchlíci začne mluvit sám. Jejich role spočívá v jeho povzbuzení, potěšení a dodání odvahy, aby nebeské rozhodnutí s láskou přijal. Při odchodu řekne návštěvník truchlíci: „*Ha-Makom jenachem otcha b'toch še'ar avlej Zijon v'Jerušalajim*“ tedy: „*At' tě Všemohoucí potěší mezi všemi, kteří truchlí /nad zničením/ Sionem a Jeruzaléma*“ (GREENWALD, 2012, s. 436).

4.5.3 Šlošim (truchlení od osmého do třicátého dne po pohřbu)

Skončil již smuteční týden *Šiv'a*, avšak smuteční doba, *avelut*, stále trvá. Po skončení *Šiv'a* následuje *Šlošim* (hebrejské označení čísla třicet), dalších 23 dní smutku (se sedmi dny *Šiv'a* dohromady měsíc – třicet dnů), kde platí pro truchlíciho tyto *halachot* (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 65; VRIES, 2009, s. 271).

Stále platí zákaz zkracování vlasů, vousů a nehtů. Truchlíci se smí koupat, pouze chce smýt pot, anebo ze zdravotních důvodů. Není však zvykem koupat se pro radost, a to ani ve studené vodě. Ne však všichni Židé tento zvyk dodržují, například sefardští Židé se po skončení *šiv'a* koupat mohou. V období *šlošim* truchlíci nenosí čerstvě vyprané a vyžehlené prádlo. Smí si však obléci vyprané oblečení, které před tím, alespoň na chvíli měla jiná osoba. Sefardští Židé tuto zvyklost opět nedodržují. Truchlíci se nemůže účastnit společenských událostí s hudbou a tancem, jakou jsou svatby a jiné společenské události. Smí však již odpovídat na pozdravy a dotazovat se ostatních, jak se jim daří. Ostatní se ho však dotazovat nemohou. Je zvyklostí, že v období *šlošim* sedí truchlíci v synagoze na jiném místě než obvykle. Existují rozporuplné názory, zda toto platí i o *Šabatu*. Truchlíci by však měl sedat dál od východní stěny v synagoze, *mizrach* (GREENWALD, 2012, s. 436-437).

4.5.4 Dvanáct měsíců smutku

Výročí smutku příbuzného je připomínáno každý rok. Mužský příbuzný je vždy na výročí předešlém *Šabatu* vyvolán ke čtení z Tóry. Syn zemřelého by měl vést bohoslužbu *kadiš* ve výroční den úmrtí. Dále je zvykem v tento den chodit na hřbitov navštěvovat zemřelé a číst vybrané modlitby (GREENWALD, 2012, s. 439-440). Odříkávání modlitby *kadiš* dětmi zemřelých rodičů je důležitým rituálním prvkem tohoto období smutku. Po dobu 11 měsíců se tato modlitba při bohoslužbě recituje. *Kadiš* je chápána jako modlitba za odpuštění hříchů zemřelých, její recitování po dobu 12 měsíců, by však znamenalo, že děti považují své rodiče za velké hříšníky (ONDRAČKA, 2010, s. 92).

Výročí úmrtí rodičů, *jarcajt*, si připomíná syn do konce svého života. Každý rok v tento den odříkává *kadiš* a zapaluje svíčku, která má hořet 24 hodin. Tak jsou řetězce generací pevně spjaty a jejich pouta stále upevňovány (VRIES, 2009, s. 273).

4.5.5 Zákony smutku o svátcích

Určitě židovské svátky přerušují období smutku *šiv'a* nebo *šlošim*. Jsou to svátky: *Jom kipur*, *Pesach*,²³ *Šavuot*,²⁴ *Sukot*,²⁵ *Roš ha-šana*,²⁶ proto, když začne jeden z těchto svátků, období smutku pro truchlícího končí (GREENWALD, 2012, s. 437).

²³ *Pesach* – poutní svátek oslavující vyjití Židů z otroctví, Egypta (DIVECKÝ, 2005, s. 16).

²⁴ *Šavuot* – poutní svátek oslavující den kdy Hospodin daroval, na hoře Sinaj, Mojžíšovi Tóru (DIVECKÝ, 2005, s. 26).

²⁵ *Sukot* – poutní svátek, svátek stánků, jejichž stavba má připomínat odhodlání zotročeného národa, jenž se vydal do nejistoty pouště, za svobodou (DIVECKÝ, 2005, s. 45).

²⁶ *Roš ha-šana* – židovský Nový rok (DIVECKÝ, 2005, s. 33).

4.6 ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY

Za dob biblických bylo zvykem umisťovat hroby do domů, na zahradu, pod strom nebo byli zemřelí ukládáni do skalních hrobů, tedy jeskyní, které většinou sloužili jako hromadná pohřebiště. Vchod do jeskyně byl uzavřen a označen bílým kamenem, aby byl zajištěn klid zemřelým a aby bylo na první pohled zřejmé, že se jedná o místo nečisté. V dobách, kdy Židé žili v Babylonii, se již začalo pohřbívat do země. Pohřbívání do skal nebylo možné zejména kvůli odlišným přírodním podmínkám, rovinatému terénu, který tento způsob pohřbívání neumožňoval. Hroby se označovaly buďto jedním kamenem nebo více kameny, na sobě navršenými. Z tohoto způsobu označení umístění hrobu vyplývá i tradice kladení kamínků na hroby (STEINOVÁ, 2005, s. 8).

Hřbitov je místo posvátné. Zřizování hřbitovů v minulosti často čelilo různým administrativním překážkám, a to jak ohledně získávání pozemků pro jeho umístění nebo rozšíření, tak překážkám finančním. Venkovské obecní hřbitovy se tak zakládaly na těžko přístupných místech. Ve stísněných ghettech se kvůli nedostatku místa muselo pohřbívat i v několika vrstvách. Při navážkách další nové vrstvy zeminy se vždy stávající náhrobní kameny vyzdvihly na novou úroveň (PUTÍK, 2005, s. 71-72). Příkladem vrstvení hrobů do výšky může být starý pražský židovský hřbitov,²⁷ kde i přes několikanásobné rozšiřování nestačila jeho kapacita a tak místy došlo až k dvanáctinásobnému navrstvení (STEINOVÁ, 2005, s. 8).

Součástí hřbitova je márnice, kde se provádí *tahara*, tedy omývání zemřelých, a obřadní síň. Celý komplex je obehnan zdí. U vchodu bývá umístěno *lavabo* – umyvadlo, které slouží pro rituální umytí rukou návštěvníků (PUTÍK, 2005, s. 71-72).

Nejstarší židovské hřbitovy v České republice se nacházejí v Praze a v Kolíně. Pražský židovský hřbitov pochází již z 30. let 15. století a byl používán až do roku 1787. Umístěno je na něm asi 12 000 náhrobků, v důsledku vrstvení hřbitova do výšky lze předpokládat, že hrobů bude ještě daleko více. Jiné starší židovské hřbitovy byly zdevastovány buď za pogromů, nebo v rámci zlomyslných zásahů státních mocí. Venkovské židovské hřbitovy začaly chátrat rovněž zejména v důsledku stěhování

²⁷ Starý židovský hřbitov v Praze – obrázek č. 14

obyvatel do měst. Mnoho hřbitovů zaniklo i v důsledku holocaustu a další byly zrušeny za doby totality. Nyní se v České republice nachází cca 330 židovských hřbitovů (PUTÍK, 2005, s. 72). (DOLEŽELOVÁ, 1990-1991, s. 72).

4.6.1 Náhrobky (maceva)

Náhrobní kámen se vztyčuje 11 měsíců po smrti zemřelého (PUTÍK, 2005, s. 73). Po celou tuto dobu odříkávají sirotci modlitbu *kadiš*. Teprve po tomto období se má *maceva* vztyčit. Pokud se však vyrobí dříve a dřív se vztyčí, je správné ji zakrýt, aby se při *Jarcajtu* - výročí úmrtí, mohlo učinit tzv. snímání závoje, kdy se symbolicky odhalí holá pravda o mrtvém člověku. Po smrti člověka je tu stále jeho duše. Pokud se nejedná o člověka hříšného, jeho duše může na tomto světě pobývat maximálně 12 měsíců (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014; D. PETEREM, Praha, 21. 1. 2014).

Židovské náhrobky obvykle obsahují jak jméno zesnulého, tak hebrejské jméno jeho otce. Na náhrobku bývají vyryta počáteční písmena hebrejského citátu - *tancevy*: „*Tihje nišmato ceria bi-cror ha-chajim*“ neboli „*Nechť je jeho duše spojena ve spojení se životem*“ (NOSEK, 2009, s. 143). V diaspoře na hrobu bývá napsáno jak hebrejské, tak i občanské jméno zemřelého a jeho datum narození. Nápis na náhrobku může být doplněn různými symboly a dekoracemi vyjadřující příslušnost k nějakému izraelskému rodu nebo kmeni (např. žehnající ruce symbolizují příslušnost ke kněžskému rodu Kohenů,²⁸ konvice symbolizuje kmen Levi,²⁹ jehož příslušníci jako nositelé kněžské funkce lili konvicí vodu na ruce kněží při bohoslužbách, kmen Juda má ve znaku znakem lva a další symboly vyjadřující profese, atd.) (ONDRAČKA, 2010, s. 91).

V dnešní době o znázorňování těchto symbolů na náhrobních kamenech již takový zájem není, tedy kromě dvou. Velmi často se na náhrobky umísťuje Magen David – Davidova hvězda,³⁰ která je symbolem Židů, judaismu a státu Izrael. Druhým stále používaným symbolem jsou žehnající ruce, symbol rodiny Kohenů, kteří se jako kněží

²⁸ Symbol žehnajících rukou – obrázek č. 7

²⁹ Symbol konvice – obrázek č. 8

³⁰ Symbol Davidovy hvězdy – obrázek č. 9

nesmějí stát rituálně nečistí,³¹ aby mohli v synagoze žehnat. V České republice však není jediný Kohen, který by žehnat mohl. Příslušníky kmene Kohenů lze poznat dle jejich jmen, které jsou modifikací slova Kohen, např. Kohn, Kocman, Koco, Kac, Klein, atd. Od dalších motivů jako jsou svitky/otevřené knihy pro učence Tóry, otevřené kasičky pro lidi, kteří byli dobrosrdeční a dávali almužny a od symbolů různých profesí, se ve většině zemí už téměř úplně upustilo. Epigrafika dnešních náhrobků již většinou nepoužívá vůbec hebrejštinu. V českých zemích se hebrejšтина často omezuje jen na *tancevu*³² – zkratka citátu v pěti hebrejských písmenech - T.N.C.B.H., jež znamená: Necht' je jeho duše přijata do svazku živých. Písmena PN v případě mužů nebo PT v případě žen s významem zde ulehl/a se také sporadicky na náhrobcích vyskytují (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.6.2 Květiny

Na židovský hřbitov květiny nepatří. Toto pravidlo však zcela nefunguje. Pozůstalí, kteří nejsou nábožensky založení, tak někdy činí a také nosí květiny pozůstalí, kteří často nejsou Židé.

*„Naneštěstí nosí nejen květiny na hrob, ale i stromečky, pomlázky atd.“
(Chaim Kočí).*

Na pohřeb se žádné květiny nenosí. Tento zvyk pramenní z historie, kdy v ghettech pěstování květin nebylo možné, ghetta byla stísněná a pro pěstování květin nebylo dost místa. Nákup květin taktéž nebyl možný, nikdo by Židům květiny neprodal. Židé nesměli vlastnit půdu, proto nebylo možné květiny vypěstovat ani mimo město. Praxe zatěžovat hroby kameny vznikla na poušti jako obrana před divou zvěří a následně se prováděla i v ghettech. Rabíni později této praxi dali přenesený význam, a to že květina, věnec a obdobné dekorace velmi brzy vypadají nevhledně. Lidem proto mohou evokovat

³¹ Rituální nečistota – Kohen se nesmí dotknout mrtvolky, ani chodit na hřbitov, nesmí být např. doktorem a smí si vzít pouze židovku - pannu (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

³² Tanceva – obrázek č. 10

to, co se děje i v hrobě. Oproti tomu kámen je stále krásný, pevný, neměnný a nevadnoucí jako vzpomínka na zemřelé (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.6.3 Kremace

Kremace ostatků v judaismu je *halachou* přísně zakázána a je považována za jedno z největších znevážení víry. Židé věří, že člověk, který je pohřben tradičním způsobem, je připraven na zmrtvýchvstání a příchod spasitele Mesiáše. Paradoxem je, že od r. 1925 je na židovském hřbitově v Olšanech v Praze zřízeno urnové oddělení.³³ Praha již dávno před první světovou válkou nebyla zbožná v pojetí ortodoxním či ultra-ortodoxním. České země nikdy nebyly zcela ortodoxní, přestože Praha byla v 16. a 17. století centrem židovského světa. Pogromů od Statuta Judaeorum³⁴ bylo velice málo, takže se zde Židé neměli potřebu vymezovat a ve své víře se nijak zvlášť uzavírat. Naopak tomu bylo např. u Židů v Podkarpatské Rusi, Polsku, Maďarsku a Bělorusku, kde na ně byly vytvářeny neustále tlaky, a to zapříčinilo semknutí lidí příslušné víry. Asimilace českých Židů hraje při zavádění kremace velkou roli. Odpovídá tomu fakt, že na pražských židovských hřbitovech, jako jsou Malvazinky, Radlice, Dáblice, jsou hroby, kde se ukládaly urny již ve 20. letech 20. století, krátce po uzákonění pohřbu žehem v Československé republice v roce 1919 (Z historie pohřbu žehem, 2008). Židé za první republiky v Praze byli velmi liberální, to také vyvolalo vznik urnového oddělení. Od r. 1945 do r. 1948 vzrostl zájem o kremaci. V počtu zájmu o tradiční pohřby během komunismu jsou výkyvy. V období od r. 1948 do normalizace ještě převažovaly tradiční pohřby. Od r. 1968 až dodnes je počet tradičních pohřbů a kremací do roka téměř vyrovnaný. V posledních letech se počet tradičních pohřbů pohybuje mezi 15 – 20 za rok. V prosinci 2013 se urnové oddělení na olšanském hřbitově v Praze rozšířilo o dalších 550 míst. Zájem je dlouhodobý a trvalý. (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

³³ Urnové oddělení – obrázek č. 13

³⁴ *Statuta Judaeorum* - jsou privilegia Židů, která vydal Přemysl Otakar II. roku 1254. Tento právní předpis označoval Židy za královský majetek, a tak jakýkoliv útok na Židy byl rovněž považován za útok na majetek krále (Židovské cesty provázané s křesťanskými, 2013).

Je třeba konstatovat, že zpopelnění upřednostňují především lidé, kteří přežili holocaust a naproti tomu jejich rodinní příslušníci během II. světové války zahynuli. Tito lidé chápou zpopelnění jako určitou pietu. Jejich obvyklé výroky zní: „*Přeji si, abych byl/a s nimi, jako oni, celá rodina byla spálená, já chci být také*“. „*Jsem lepší než moje maminka nebo tatínek? Ne, půjdu stejnou cestou*“. Toto stanovisko je zcela pochopitelné (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

Velmi často také upřednostňují kremaci ateisti a lidé, kteří nikdy nebyli vychováni v židovské tradici. To, že jsou Židé, zjistili často až v dospělosti (rozhovor s K. SIDONEM, Praha, 30. 1. 2014).

„V tomto případě lze lidi lehce přesvědčit o tradičním pohřbu a to pouze vysvětlením a objasněním průběhu obřadu. Oni pak pochopí, že o nic tak hrozného nejde a že běžný pohřeb v krematoriu je mnohem horší. Lze je přesvědčit i tím, že tradiční pohřeb je mnohem bezpečnější nežli kremace, lidé totiž často mají strach ze záměny, ze ztráty“ (Chaim Kočí).

Smíšená manželství jsou dalším problematickým faktorem při pohřbívání. Rodiny chtějí po smrti zůstat pohromadě a lidé židovského původu tak mají tendenci se nechat pohřbit s rodinou na hřbitovech křesťanských. U těchto lidí se dá stále jednat a přesvědčit je o pohřbu tradičním (rozhovor s K. SIDONEM, Praha, 30. 1. 2014).

„Je to případ od případu. Většinou se snažíme zjistit nějakou rodinnou anamnézu, snažíme se najít někoho, kdo je k té rodině blízko a je schopen je o takové variantě přesvědčit. Pokud jsem to přesvědčování prováděl já, tak můžeme mluvit o nějakých 60 % úspěšnosti“ (Chaim Kočí).

Jak již bylo zmíněno, došlo v posledních stoletích v českém prostředí k výrazné asimilaci Židů a v souvislosti s tím i k zvýšení počtu smíšených manželství, resp. rodin. Pohřbení partnerů na oddělených hřbitovech přinášelo značné problémy, neboť partneři se pochopitelně nebyli ochotni ztotožnit s představou, že by měli být pohřbeni každý na jiném místě. Z tohoto důvodu rabín Sidon po roce 1991 učinil rozhodnutí, které umožnilo pohřbení partnerů bez židovského původu na židovském hřbitově.

Pohřbeny však mohou být pouze zpopelněné ostatky. Urnu lze uložit jak do hrobu klasického, tak do hrobu urnového. Rituální praxe si více méně není jistá, zda popel jsou ostatky neboli nikoli, proto není v rozporu s ní, ani s *halachou*. Uložení urny nežidovského příbuzného musí vždy projít schválením rabínských autorit (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

„Judaismus nemá být o trýznění lidí nebo askezi“ (Chaim Kočí).

Jednou z výhod pohřbení na židovském hřbitově je bezesporu záruka, že zakoupené místo zůstane majitelům natrvalo, na rozdíl od křesťanských hřbitovů, kde je nutno každých deset let platit nájem, jinak budou ostatky z hrobu exhumovány (Ceník prací s služeb hřbitovních oborů, 2013). Další podstatnou výhodou je cena pohřbu na židovském hřbitově, která je úmyslně nastavena velmi nízko. Pohřeb pro členy židovské Obce i s místem stojí 8000 Kč, pro nečleny, kteří musí doložit doklad o svém halachickém původu,³⁵ je 15000 Kč. Každá židovská obec se má snažit, aby zemřelý s židovskými kořeny byl pohřben řádně podle židovských tradic. Finančním zvýhodněním jsou proto členi obce motivováni ke zvolení si tradičního pohřbu, jež zaručí ochranu jejich ostatků před znesvěcením – exhumací (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014).

4.6.4 Víra v nesmrtelnost duše

Jedno z dogmat judaismu je nesmrtelnost a věčnost duše.³⁶ Duše je dle Židů odpovědná za lidské hříchy a bude za ně potrestána v posmrtném životě. S vírou v nesmrtelnost duše souvisí i víra v posmrtný život, která je také založena na víře v příchod budoucího věku, který nastane po zmrtvýchvstání (POJAR, 2009, s. 118-119). Rušit klid nebožtíků je v judaismu něco nepřipustného a vzbuzujícího odpor. Hrob může být otevřen jen na základě soudního rozhodnutí. Výjimky tvořily případy, kdy za světových válek byli

³⁵ Halachickým Židem je možno se stát za předpokladu narození se židovské matce, která byla také halachickou Židovkou nebo na základě řádného přestupu k této víře, tedy konverze.

³⁶ V kabale (druh židovské mystiky) se objevuje víra o převtělování duší, popř. i jejich zániku. Ortodoxnímu judaismu jsou však tato učení naprosto cizí (Převtělování duší v kabale, 2004).

nebožtíci předběžně pochováni na různých místech, a posléze v době míru, byli znovu pohřbeni na židovských hřbitovech. Obecně však otevření hrobu považují Židé za pohanění místa posledního odpočinku, tedy něco nepřipustného (VRIES, 2009, s. 275).

Život živých a mrtvých je v judaismu zásadně oddělen. Striktní zákaz kontaktu s mrtvými platí zejména pro kněžský rod Kohenů. Kontakt s mrtvým tělem dle judaismu rituálně znečišťuje a tak mrtvý, vzdalující se Bohu tím, že již nemůže plnit přikázání, může přenést tento negativní vliv, jakési „odcizení Bohu“ na truchlícího (ONDRAČKA, 2010, s. 85). Příslušník rodů Kohenů se nesmí stát rituálně nečistý, nesmí se přibližovat k hrobu, ani nesmí vstoupit do domu, v němž zemřelý leží. Toto pravidlo neplatí, pokud se jedná o sedm nejbližších příbuzných, naopak v tomto případě je *micvou* stát se pro ně rituálně nečistým. Těchto sedm nejbližších příbuzných (otec, matka, manželka, syn, dcera otcova bratra a otcova sestra) se liší od těch, pro které ostatní Židé, kteří nejsou z tohoto kněžského rodu. (GREENWALD, 2012, s. 431).

4.7 POVĚDOMÍ ČLENŮ ŽIDOVSKÉ OBCE V PRAZE O TRADICÍCH PŘI POHŘBÍVÁNÍ A JEJICH DODRŽOVÁNÍ

Na základě kvalitativního výzkumu byly zjištěny skutečnosti týkající se míry povědomí členů Židovské obce v Praze o rituálech spojených s pohřbíváním. Byly mapovány jejich zkušenosti týkající se tradičního židovského pohřbu a rovněž osobní preference týkající se dodržování židovských tradic při pohřbívání.

Majorita dotazovaných členů obce, první i druhé generace, nevyrůstala v židovské tradici. Rodiny se asimilovaly. Téma židovství bylo ve většině rodin tabu, neboť dotazovaní nebo jejich rodiče chtěli na hrůzy války zapomenout. Znalosti respondentů se omezují na činnost pohřebního bratrstva, taharu a průběh tradičního pohřbu.

„Tradice spojené s pohřbíváním a týkající se období smutku vůbec neznám. Byla jsem vychována v plně asimilované rodině. I když oba moji rodiče byli Židé, žádné náboženské rituály nebo zvyklosti jsme nedodržovali“ (Paní Daniela).

Tradičním způsobem nechal své rodiče pohřbít pouze jeden z respondentů, ostatní zvolili pro své blízké příbuzné, rodiče nebo partnery, pohřeb žehem, neboli kremaci (v jednom případě byl zvolen pohřeb do země, ovšem na křesťanském hřbitově). V rozhodování hrála roli zejména přání zemřelých rodinných příslušníků. Důvodem pro volbu tradičního pohřbu u jediného respondenta byl hrob na židovských hřbitovech, který jeho rodina vlastní. Tento respondent paradoxně není věřící a s touto vírou se příliš neztotožňuje.

„Židé na pražské obci tyto tradice již moc nedodržují, většina o to nejeví zájem, nebyli v tom vychováni. Např. na Slovensku je tradice mnohem silnější“ (David Peter).

Méně respondentů zná rituální obřady spojené s obdobím smutku, i když toto období je důležitá ceremonie, která napomáhá člověku navrátit se mezi ostatní do normálního života. Přízné zákazy a omezení spojené s tímto obdobím nedodržel ani jeden respondent.

„Já jsem všechny ty předpisy uměl, protože jsem chodil na náboženství, ale všechno jsem to už zapomněl. Předpisy podle halachy v období smutku jsem nikdy nedodržoval. Jsem Žid, ale striktní dodržování rituálů v tomto období považuji za zbytečné“ (Pan Jiří).

„U člověka, který žije své židovství, i v dnešním světě, není otázka to nedělat. U nás to však dodržuje velmi málo lidí. Od té doby, co zemřeli Židé z Podkarpatské Rusi, kteří tyto rituály dělali a v jejich dodržování byli opravdu tvrdí, tyto ceremonie upadají“ (Chaim Kočí).

Pokud jde o vlastní pohřeb, žádný z respondentů na tradičním pohřbu nelpí. Chtějí zanechat toto rozhodnutí na svých dětech, případně partnerech. Dva respondenti si přejí být zpopelněni a umístěni v urnovém oddělení u svých rodin.

„Nezáleží mi na tom, jaký budu mít pohřeb. Nejsem naivní, abych si myslela, že přijde Mesiáš. Rozhodnutí nechám na mé dceři“ (Paní Judita).

Mnozí z dotazovaných nevyrostali v nábožensky založených rodinách, přesto židovství pro ně znamená mnoho. Ve výpovědích se objevuje zejména jejich hrdost na židovský národ, z něhož vzešla být řada umělců a vynálezců, kteří obohatili svět. Většina z dotazovaných se cítí lépe v židovské nežli v nežidovské společnosti, velkou zde roli hraje pocit bezprostřednosti a sounáležitosti.

Myslím si, že přístup členů obce k dodržování židovských tradic je na dobré cestě, ale ten posun zas není tak výrazný, abychom mohli jásat. Stále většina členů obce má vnitřně nevyjasněný vztah k pánu Bohu, ale to souvisí s předválečnou a poválečnou asimilací, šoa atd. Člověk se na ty lidi nemůže ani zlobit, oni nemůžou přeskočit sami sebe (Karol Sidon).

4.8 SKRYTÉ FUNKCE ŽIDOVSKÉHO POHŘBU

Poslední rozloučení se zemřelým, prokázání úcty, útěcha pozůstalých se mohou jevit jako esenciální funkce rituálu pohřbení. V židovském světě jsou tyto lidské projevy jistě neodmyslitelně s pohřbem také spjaty, v rámci výzkumu však byly odhaleny skutečnosti, které nasvědčují faktu, že hlavní funkce rituálu pohřbení je zcela jiná.

4.8.1 Příprava na příchod Mesiáše

Přípravě na příchod spasitele věnují Židé velkou pozornost. Tento fenomén reflektují jak úkony týkající se přípravy zemřelého, tak ty, které následují po pohřbu. Krok po kroku dopodrobna propracované postupy při *tahaře*. Modlitba *kadiš*, která jako ostatní židovské modlitby, velebí Boha a její hlavní myšlenkou je povstání jeho říše, tedy je spojena s novým nadcházejícím věkem. Odříkávání *kadiš* dětmi zemřelých je chápána jako modlitba za odpuštění jejich hříchů před božím soudem. Z obdobného důvodu má být pohřební řeč o kladných vlastnostech a skutcích zemřelého. Všechny tyto rituální praxe se týkají zemřelého a jeho spojení s kruhem života, kterým je myšlen svět poté. *Náš svět Židé chápou jen jako předsíň před velkým sálem (David Peter)*. Je tedy zřejmé, že jejich hlavní role teprve nastane a oni se tak na ni musí náležitě připravit.

Primární funkcí rituálu pohřbení není rozloučení se s mrtvým, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale příprava zemřelého na příchod spasitele, Mesiáše, který bude vládnout židovskému národu během nového věku. Jde o přípravu na zmrtvýchvstání, které se Židé pečlivě věnují. Mají vypracované přesně stanovené procedury, které důsledně dodržují, aby nedošlo k pochybení a zemřelý tuto možnost opravdu dostal.

Často si lidé před smrtí říkají, co kdyby to byla pravda, co kdyby skutečně byl nějaký příští svět. Přestože tomu celý život nevěřili, tak se na prahu jejich života rozhodnou, že nechtějí jejich život skončit tak, jak nám to říká věda. Chtějí věřit, že je nějaký přesah a chtějí udělat jakýkoliv krok, aby se k tomuto přesahu dostali (rozhovor s Ch. KOČÍM, Praha, 22. 1. 2014). Dnešní doba, kdy se již setkáváme spíše se Židy sekulárními, ukazuje, že i rituál smrti může přinést do moderní doby novou funkci. Ne každý halachický Žid si v životě jako Žid počíná, avšak projevuje se zde jakési

„skryté pouto“ k židovskému světu a národu, které se často na sklonku života Židů má tendenci objevit.

„My nevíme, co je potom, nikdo to neví, neví to žádný z nejchytrějších rabinů. Doufáme, že způsob, který nám byl dán našimi předky a rabínskými autoritami, je ten správný způsob a my, pokud ho dodržíme, máme šanci na příští svět. A naopak, protože nevíme, co všechno může tu šanci zkazit, tak nejsme ochotni slevit ani trošku, pokud to není nezbytné“ (Chaim Kočí).

4.8.2 Posílení soudržnosti

Obecně všechny židovské tradice přispívají k soudržnosti židovské komunity. Tradice je tím tmelem, co drží židovský národ pohromadě i přes veškeré utlačování a pogromy, kterými si v historii prošel a přes fakt, že nikdy neměl vlastní stát. Možná i život ve věčném útisku přispěl k silné soudržnosti Židů, která se projevuje dodnes. Rodině a kolektivu jsou Židé ochotni obětovat mnohé, proto například v izraelských kibucech mohou fungovat komunistické rovnostářské ideály, které všude jinde naprosto selhaly. Rodinná soudržnost vytváří pocit zázemí a jistoty, proto hraje v životě Židů nezaměnitelnou roli a je také jedním z atributů jejich úspěšnosti v různých oborech. Díky soudržnosti si byli Židé schopni zachovat svou identitu a integritu již od starozákonních dob až po současnost.

„I zneprátelené strany se během pohřbu na pár okamžiků sejdou a zapomenou na své rozepře“ (David Peter).

Řada pohřebních rituálů se týká především pozůstalých a ostatních členů židovské komunity. Jejich dodržování po dobu mnoha staletí tak napomáhá k udržení soudržnosti v tomto širokém společenství. Již pohřební průvod je prvním ukazatelem této pospolitosti. Každý Žid by měl projevit úctu zemřelému tím, že zanechá své práce a alespoň na chvíli se k tomuto průvodu připojí, nemluvě o samotném pohřbu, kterého zúčastnit se je pro Židy *micva*. Členové komunity, sousedé nebo známí, vyjadřují svými činy soudržnost i při nošení jídla útěchy pozůstalým, kteří jsou ve svých domovech

a truchlí. Jednotu dokazují i situace, kdy soubor deseti mužů navštíví truchlíci, aby se společně jako *minjan* mohli pomodlit, protože truchlíci by dle *halachy* neměli v období *šiv'a domov* opustit.

Na základě výzkumu bylo zjištěno, že mnozí ze současných členů Židovské obce v Praze již tradice spojené s pohřbíváním neznají anebo je přinejmenším nedodržují. Praha je velké moderní město, kde se asimilace projevila již koncem 19. století. Židé žijící v Praze, pokud aktivně nedocházejí na obec a neúčastní se oslav židovských svátků, zde pořádaných, se ostatními aktivními členy navzájem neznají. Situace je tedy naprosto odlišná od minulosti, kdy v malých městech nebo ghettech spolu Židé žili ve velmi úzké pospolitosti. Stává se tak, že se pohřbu těchto spíše „formálních členů obce“, účastní pouze nejbližší rodina, a tak dokonce často vzniká problém sestavit *minjan* za účelem modlitby. I u členů židovské obce, kteří mají širší kontakty, se soudržnost ostatních omezuje pouze na účast na pohřbu, dodržování dalších, shora zmíněných tradic v Praze již téměř vymizelo.

V dnešní víceméně ateistické době je zájem o tradiční pohřby v Čechách je velmi malý. Lidé často nežijí v židovské tradici a o židovství toho příliš nevědí. Židovská kultura je však silná a spojuje její příslušníky, ať věřící či nevěřící, jistou abstraktní transcendentní silou. Stává se, že lidé ve chvíli, kdy umírají, případně umírají jejich blízcí, mají potřebu vědět, kam patří, mají potřebu určité sounáležitosti. Na sklonku života se proto rozhodnou pro tradiční židovský pohřeb, přestože celý život nedrželi židovské zvyklosti. Uvědomí si uvnitř sebe svou židovskou identitu, která byla celý život potlačována a alespoň z části se s ní nakonec ztotožní.

5 Závěr

Touto prací se podařilo zmapovat tradice a rituály v židovském světě a zodpovědět v rámci kvalitativního výzkumu na všechny výzkumné otázky.

Po staletích fungování musela být činnost pohřebního bratrstva - Chevra kadiša v Čechách, v důsledku nástupu fašismu a II. světové války, přerušena. Po válce a za socialismu všechny rituální a organizační záležitosti spojené se smrtí a pohřbem měl na starosti odbor, vytvořený pod kultovým oddělením. Na redukované bázi fungoval až do 70. - 80. let minulého století. Po dvou neúspěšných pokusech se Chevra znovuobnovila až v roce 2007. Její činnost dnes je stále ještě na začátku, přesto usiluje o navázání na předešlé tradice v co nejširším původním rozsahu. Její možnosti jsou však omezené, jak z finančního hlediska, tak z hlediska angažovanosti a časových možností jejích členů.

Potvrdilo se, že skryté funkce související s rituálem židovského pohřbívání existují. Primární funkcí není rozloučení s mrtvým, jak by se mohlo zdát, ale příprava zemřelého na příchod spasitele, Mesiáše, který bude vládnout židovskému národu během nového „zlatého“ věku světových dějin. Příprava zemřelého *tahara* proto musí být pečlivá, perfektní a Židé věnují této proceduře maximální pozornost, aby zemřelému neznemožnili šanci na zmrtvýchvstání.

Jako každá tradice i rituály spojené s pohřbíváním přispívají k posílení soudržnosti židovské komunity. Zatímco dříve se komunita zcela přirozeně, aktivně účastnila všech rituálů, dnes se v Praze, zejména v důsledku asimilace, projevy soudržnosti omezily pouze na účast na samotném pohřbu.

Nuance mezi tradicemi se objevují i v Izraeli. Židé z Libye, Maroka, Sýrie, atd. mají svoje Chevry kadiši a své zvyky, které si do Izraele přinesli a nadále je praktikují (David Peter). Tradice v judaismu se sice místo od místa výrazně liší, přes tyto difference je však každý člověk, od Aljašky po Ohňovou zemi, schopen poznat, zda se jedná o židovský pohřeb (Chaim Kočí).

6 Seznam použitých zdrojů

Literární prameny:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad: [bez deuterokanonických knih. 14. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005, ©1985. 863, 287 s. ISBN 80-85810-40-9.

DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky.* Praha: P3K, 2005, 75, [1] p. ISBN 978-809-0358-737.

GREENWALD, Ze'ev. *Ša'arej halacha: brány halachy.* 1. vyd. Překlad Miriam Havelková. Praha: Agadah, 2012, 451 s. ISBN 978-808-7571-026.

HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů.* Překlad Hana Linhartová. V Olomouci: Votobia, 1997, 224 s. Velká řada, sv. 29. ISBN 80-719-8181-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407s. ISBN 80-736-7040-2.

KLOTZ, Moritz. *Krankenbesuch und Trauergebräuche nach Bibel und Talmud.* Prag: im Selbstverlag, 1900, 22 s.

KOLATCH, Alfred J. *The Jewish mourner's book of why.* Middle Village, N.Y.: J. David Publishers, c1993, 412 p. ISBN 08-246-0355-9.

LAMM, By Maurice. *The Jewish way in death and mourning.* [Rev. ed.]. New York: J. David, 1972, s. 265. ISBN 08-246-0126-2.

MARCUS, Jacob Rader: *The Triesch Hebra Kaddisha,* Hebrew Union College, Cincinnati, 1946, str. 173.

NEWMAN, Ja'akov et al. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů.* 1. vyd. Praha: Sefer, 2009. 285 s. Judaika; Sv. 1. ISBN 80-900895-3-4.

NOSEK, Bedřich a Pavla DAMOHORSKÁ. *Židovské tradice a zvyky.* Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010, 271 s. ISBN 978-80-246-1518-9.

ONDRAČKA, Lubomír. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti.* 1. vyd. V Praze: Cesta domů, 2010, 116 s. ISBN 978-809-0451-636.

- POJAR, Miloš. *Izrael*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2009, 202 s. Stručná historie států, sv. č. 60. ISBN 978-807-2774-357."
- PUTÍK, Alexandr, Eva KOSÁKOVÁ a Dana CABANOVÁ. *Židovské tradice a zvyky: svátky, synagoga a běh života*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 87 s. Průvodce expozicí (Židovské muzeum). ISBN 80-868-8901-7.
- SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. 229 s. ISBN 80-7178-929-1.
- SPIEGEL, Paul a Přeložili Eva a Pavel DOBŠÍKOVÍ. *Kdo jsou Židé?*. 2. vyd. Brno: Barrister, 2010, 254s. ISBN 978-808-7029-978.
- VRIES, S. *Židovské obřady a symboly*. Vyd. 1. Překlad Marie Holá. Praha: Vyšehrad, 2009, 299 s. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-807-0219-638.
- ZIEGLER, Rolf. *The Kula ring of Bronislaw Malinowski: a simulation model of the co-evolution of an economic and ceremonial exchange system: vorgelegt in der Sitzung vom 12. Dezember 2003*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2007. 125 s. Sitzungsberichte / Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Jahrg. 2007, Heft 1. ISBN 978-3-7696-1641-5.

Periodika:

- DOLEŽELOVÁ, Jana. Úcta k živým i k mrtvým: židovské zvyky a instituce při pohřbívání. *Židovská ročenka*. - na rok 5751. 1990-1991, s. 64-72.
- STEINOVÁ, Iva. Bejt Olam: Pohřbívání v židovské tradici. *Maskil*. 2005, roč. 4, č. 6.
- STEINOVÁ, Iva. Bejt Olam: Pohřbívání v židovské tradici. *Maskil*. 2005, roč. 4, č. 7.

Vysokoškolské kvalifikační práce:

- MARŤIŇÁKOVÁ, P.: *Pražská chevra kadiša*. Praha, Diplomová práce HTF UK.
- KRIŠTOFOVÁ, E. *Pražská Chevra Kadiša*. Praha, 2008. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita.

Internetové zdroje:

Ceník prací s služeb hřbitovních oborů. In: *Správa pražských hřbitovů* [online]. 2013 [cit. 2014-02-24]. Dostupné z: <http://www.hrbitovy.cz/down/cenik.pdf>

Československá socialistická republika. Vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky o postupu při úmrtí a o pohřebnictví. In: *www.epravo.cz*. 1988. (ve znění novel)

Pamatuj, že prach jsi a v prach se obrátíš. *Víra.cz* [online]. 2010 [cit. 2014-02-26]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Clanky/Pamatuj-ze-prach-jsi-a-v-prach-se-obratis.html>

Převtělování duší v kabale. In: *Judaismus* [online]. 2004 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.buh.kvalitne.cz/judaismus/prevtelovanidusi.htm>

WHITE, Eric. Bronislaw Malinowski: Identifying the Kula Ring of the Trobriand Islanders: The Role of Ethnographic Field Observation in Pattern Recognition By Eric White. *Center for Spatially Integrated Social Science* [online]. [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: <http://www.csiss.org/classics/content/98>

Z historie pohřbu žehem. In: *Pohřeb.cz* [online]. 2008 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.pohreb.cz/z-historie-pohrbu-zehem-ii>

Židovské cesty provázané s křesťanskými. *Magni: Cesty s příběhem* [online]. 2013 [cit. 2014-02-24]. Dostupné z: <http://www.magni.cz/history/timeline/zidovske-cesty-navzajem-provazene-s-krestanskymi.html>

Rozhovory:

PETER, David. Osobní rozhovor. Praha, 21. 1. 2014.

KOČÍ, Chaim. Osobní rozhovor. Praha, 22. 1. 2014.

SIDON, Karol. Osobní rozhovor. Praha, 30. 1. 2014.

Rozhovory s členy Židovské obce v Praze

7 Seznam obrázků

OBRÁZEK 1: OBŘADNÍ SÍŇ NOVÉHO ŽIDOVSKÉHO HŘBITOVA V PRAZE (VLASTNÍ FOTO)	58
OBRÁZEK 2: KATAFALK (VLASTNÍ FOTO)	58
OBRÁZEK 3: BUDOVA ZŘÍZENÁ PRO ÚČELY <i>TAHARY</i> (VLASTNÍ FOTO).....	59
OBRÁZEK 4: PŮVODNÍ STŮL NA <i>TAHARU</i> (VLASTNÍ FOTO)	59
OBRÁZEK 5: NOVÝ NEREZOVÝ STŮL NA <i>TAHARU</i> (VLASTNÍ FOTO)	60
OBRÁZEK 6: STŘÍBRNÝ HŘEBÍNEK NA <i>TAHARU</i> V EXPOZICI ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE (VLASTNÍ FOTO).....	60
OBRÁZEK 7: SYMBOL RODU KOHENŮ (VLASTNÍ FOTO).....	61
OBRÁZEK 8: SYMBOL RODU LEVITŮ (VLASTNÍ FOTO).....	61
OBRÁZEK 9: DAVIDOVY HVĚZDY (VLASTNÍ FOTO)	62
OBRÁZEK 10: TANCEVA (VLASTNÍ FOTO)	62
OBRÁZEK 11: PRACH JSI A V PRACH SE NAVRÁTÍŠ (VLASTNÍ FOTO)	63
OBRÁZEK 12: KASIČKA NA ALMUŽNY (VLASTNÍ FOTO)	63
OBRÁZEK 13: URNOVÉ ODDĚLENÍ NA NOVÉM ŽIDOVSKÉM HŘBITOVĚ V PRAZE (VLASTNÍ FOTO).....	64
OBRÁZEK 14: STARÝ ŽIDOVSKÝ HŘBITOV V PRAZE (VLASTNÍ FOTO)	64
OBRÁZEK 15: VOLEBNÍ URNA NA <i>BALOTÁŽ</i> (VLASTNÍ FOTO)	65

8 Přílohy



Obrázek 1: Obřadní síň Nového židovského hřbitova v Praze (vlastní foto)



Obrázek 2: Katafalk (vlastní foto)



Obrázek 3: Budova zřízená pro účely *tahary* (vlastní foto)



Obrázek 4: Původní stůl na *taharu* (vlastní foto)



Obrázek 5: Nový nerezový stůl na *taharu* (vlastní foto)



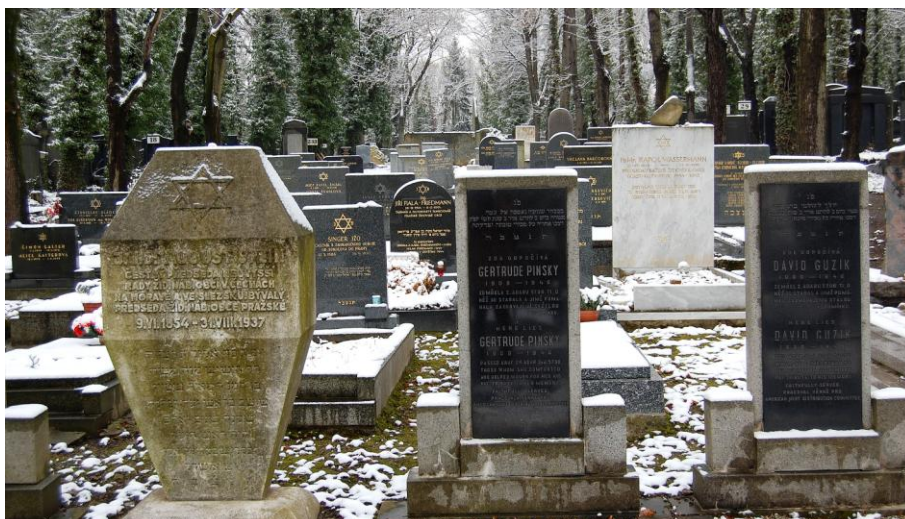
Obrázek 6: Stříbrný hřebínek na *taharu* v expozici Židovského muzea v Praze (vlastní foto)



Obrázek 7: Symbol rodu Kohenů (vlastní foto)



Obrázek 8: Symbol rodu Levitů (vlastní foto)



Obrázek 9: Davidovy hvězdy (vlastní foto)



Obrázek 10: Tanceva (vlastní foto)



Obrázek 11: Prach jsi a v prach se navrátíš (vlastní foto)



Obrázek 12: Kasička na almužny (vlastní foto)



Obrázek 13: Urnové oddělení na Novém židovském hřbitově v Praze (vlastní foto)



Obrázek 14: Starý židovský hřbitov v Praze (vlastní foto)



Obrázek 15: Volební urna na *Balotáz* (vlastní foto)